

УДК 069.51:[246.3:232.931]

ІКОНА «ПОКРОВА БОГОРОДИЦІ» З КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА ПОХОДЖЕННЯ

Ірина Ходак

Ікона «Покрова Богородиці» (І–14) з колекції Національного художнього музею України впродовж півстоліття є об'єктом підвищеної уваги вітчизняних і закордонних дослідників, проте її конкретне місце походження залишалося не визначеним. У статті на основі літературних джерел і вперше введених у науковий обіг архівних матеріалів встановлено, що Д. Щербаківський надбав її для музею 1914 року в церкві св. Параскеви в селі Малнів Львівської області.

Ключові слова: ікона «Покрова Богородиці», церква, колекція, час надходження, місце походження, реставрація.

The icon «The Intercession of the Virgin» (I–14) from collection of the National Art Museum of Ukraine has been the object of great attention of the Ukrainian and foreign researchers for fifty years. However its concrete place of origin remained uncertain. On the base of literary sources and some archive documents never disclosed before it was ascertained that D. Shcherbakivskyi obtained it for the museum of 1914 in the church of St. Paraskeva in the village of Malniv, Lviv region.

Keywords: the icon «The Intercession of the Virgin», the church, the collection, time of receipt, place of origin, restoration.

Ікона «Покрова Богородиці» (інвентарний номер І–14)¹ із колекції Національного художнього музею України (далі – НХМУ), датування якої коливається в межах середини ХІ–ХVІІ ст., упродовж кількох десятиліть є об'єктом іконографічних та атрибуційних студій вітчизняних і закордонних дослідників, що супроводжуються гострими дискусіями з означених питань². Попри підвищений і тривалий інтерес до цієї неординарної пам'ятки, її конкретне місце походження³ донині залишалося не визначеним, а науковці здебільшого задовольнялися відомостями, зазначеними майже сто літ тому в інвентарній книзі історичного відділу Першого державного музею (Галичина) або на звороті іконної дошки (Східна Галичина)⁴. Локалізувати регіон, із якого образ надійшов до музею, спробував патріарх Димитрій (В. Ярема). Він висловив припущення, що «Покрова Богородиці» може походити з Покуття чи Бойківщини, де, на його думку, Д. Щербаківський, який набув твір для київського музею, найбільше фотографував церкви в роки Першої світової війни, утім, дослідник не виключав й інших варіантів⁵. В. Александрович, який упродовж тривалого часу вивчав пам'ятку, у своїй останній монографії категорично ствердив, що конкретного населеного пункту в

написі на звороті дошки Д. Щербаківський не віднотував, позаяк на той час уже не пам'ятав його. «Тому, – припустив далі науковець, – можливість ідентифікувати храм та місцевість, мабуть, втрачена назавжди»⁶. Розуміючи, що брак відомостей про конкретне походження твору наперед звужує можливості окремих аспектів його інтерпретації, В. Александрович удався до іконографічного й історико-культурного аналізів, за результатами яких дійшов висновку, що ікона «Покрова Богородиці» постанала в перемишльському колі в останній третині ХІІІ – на початку ХІV ст. як репліка холмського оригіналу середини ХІІІ ст.⁷ Дещо раніше М. Фіголь стверджував, ніби образ походить із Галича⁸.

Аналіз літератури з розглядуваного питання засвідчив брак ретельного опрацювання джерел, що, як побачимо далі, унеможливило визначення конкретного місця набуття пам'ятки Д. Щербаківським. Виявилось, що публікації рясніють суперечливими відомостями навіть щодо часу та способу її надходження до музею. Л. Міляєва, опублікувавши 1965 року «Покрову Богородиці» після розкриття в реставраційній майстерні Державного Російського музею в Ленінграді (нині – Санкт-Петербург), зазначила, що її доправив у київський музей 1920 року

ІСТОРИЯ

Д. Щербаківський, якого, напевне, привабила композиція ікони⁹. Насправді, 1920 рік є датою запису образу до інвентарної книги історичного відділу Першого державного музею, а не датою його придбання й відповідно надходження до закладу. При цьому слід зауважити, що в реставраційних матеріалах, датованих 1958 роком, указано, що твір надійшов до музею 1914 року¹⁰.

Дещо пізніше працівники Державного музею українського образотворчого мистецтва УРСР (нині – НХМУ) слушно пов'язали надходження до Київського художньо-промислового та наукового музею комплексу західноукраїнських ікон, зокрема й розглядуваної пам'ятки, із періодом Першої світової війни. Так, 1988 року упорядники каталогу розширеної експозиції українського мистецтва XII–XVIII ст. зазначили, що «Покрова Богородиці» надійшла з експедиції Д. Щербаківського 1914–1915 років¹¹. Напевно, у визначенні часу й способу надходження вони спиралися на відомості, зафіксовані на зворотах деяких ікон, що надійшли до музею в роки Першої світової війни, бо на звороті розглядуваної пам'ятки ні дату, ні спосіб придбання не вказано. Відтоді ці відомості повторено в кількох альбомах, а також у статтях колишньої завідувачки відділу давнього мистецтва музею Л. Членової, опублікованих за результатами проведення радіовуглецевого аналізу основ деяких ікон (включно з «Покровою Богородиці») із музейної збірки¹². Слід зауважити, що в одній зі своїх статей остання авторка поточила час надходження до музею розглядуваної пам'ятки – 1914 рік¹³, але не обґрунтувала цього факту і в пізнішій публікації повернулася до попередньої версії – 1914–1915 роки¹⁴.

Якщо працівники теперішнього НХМУ тривалий час дотримувалися наведеної дати, то інші дослідники пропонували свої версії, здебільшого ніяк не аргументовані. Наприклад, В. Свенціцька, а слідом за нею й Л. Коць-Григорчук стверджували, що Д. Щербаківський вивіз пам'ятку з невідомого села в Галичині 1916 року¹⁵. В. Александрович, який раніше обмежувався відомостями про те, що Д. Щербаківський вивіз ікону «из занятой

рускими войсками Восточной Галиции во время Первой мировой войны»¹⁶, у монографії «Покров Богородиці: українська середньовічна іконографія» зазначив, що це сталося саме в 1915 році¹⁷. Складно сказати, що спонукало вченого зупинитися на 1915 році, адже він згадав про придбані Д. Щербаківським для київського музею пам'ятки релігійного малярства з околиць Калуша Івано-Франківської області, а також поблизу Львова та на Яворівщині, одні з яких, як побачимо далі, надійшли 1914 року, другі – 1915 року¹⁸. Мало того, з-поміж них дослідник виокремив образи із церкви св. Параскеви в с. Малнів («Апостоли Петро і Павло», «Спас у славі») і церкви Зішестя Святого Духа в Немирові («Воскресіння»)¹⁹, які були надбані саме 1914 року. Із визначенням часу надходження «Покрови Богородиці» до музею траплялися й очевидні непорозуміння, скажімо, російський дослідник Е. Лазарев 1994 року стверджував, що ікона була «обнаружена три десятилетия назад в галицких землях»²⁰, тобто він сплутав час публікації твору з датою його надходження до музею. Іноді набуття ікони помилково приписували старшому брату Данила Щербаківського Вадиму²¹.

Суперечливі відомості щодо часу й способу надходження пам'ятки до музею пов'язані переважно з тим, що надіслані Д. Щербаківським із фронту ікони були заінвентаризовані не одразу. До того ж в інвентарних книгах лише в одному випадку зафіксовано конкретний рік надходження твору²², а також не віднотовано, у яких саме храмах взято ікони, іноді зазначено населений пункт, а в багатьох випадках – лише район (скажімо, «околиці Калуша» чи «біля Калуша») або регіон походження (наприклад, «Галичина»).

Вочевидь, інвентаризацію ікон, надбаних колегою на фронті, розпочав 1917 року директор Київського художньо-промислового і наукового музею М. Біляшівський, коли уписав до інвентарної книги історичного відділу образ на склі «Богоматір з немовлям» (І–3444)²³ із Ворохти, а продовжив 1919 року сам Д. Щербаківський, описавши тоді єдину пам'ятку – «Христос у гробі»

ІРИНА ХОДАК. ІКОНА «ПОКРОВА БОГОРОДИЦІ»...

(I–3977; 84 × 25,5 см; соснова дошка, олія; с. Малнів, Галичина²⁴). Більшість – тридцять п'ять – образів дослідник заінвентаризував 1920 року, зазначивши, що всі вони надійшли до музею в дарунок від нього (у книзі записано «дарунок», «дар.[унок]» чи «дар» Д. Щербаківського):

– «Старозавітна Трійця» (I–4136; 63 × 69,5 × 2 см; дерево, темпера, тиснення, золочення; м. Немирів, Галичина)²⁵,

– «Усікновення глави Іоанна Хрестителя» (I–4137; 40,5 × 85 × 3 см; дерево, темпера; с. Малнів, Галичина)²⁶,

– «Стрітення» (I–4138; 68 × 79,5 × 2,5 см; дерево, паволока, темпера, тиснення, позолота; Галичина)²⁷,

– «Богоявлення» (I–4139; 62 × 90 × 2,5 см; дерево, темпера; біля Калуша, Галичина)²⁸,

– «Св. Микола» (I–4140; 32,5 × 49,5 × 2 см; дерево, паволока, темпера, золочення; околиці Калуша, Галичина)²⁹,

– «Зішестя Святого Духа» (I–4142; 96,5 × 125 × 2,5 см; дерево, темпера, тиснення, золочення; м. Немирів, Галичина)³⁰,

– «Богоматір з немовлям» (I–4143; 68 × 90 × 2,5 см; дерево, темпера, сріблення; с. Звертів, Галичина)³¹,

– «Воскресіння Христове» (I–4144; дерево, темпера, тиснення, золочення; м. Немирів, Галичина, повіт Рава-Руська)³²,

– «Покрова Богородиці» (I–4145; 42 × 81 × 2,5 см; дерево, темпера; Галичина)³³,

– «Страсті» (I–4146 а+в+с³⁴; 157 × 206 × 3 см; дерево, темпера; с. Ослав Білий (Гуцульщина), Галичина),

– «Введення до храму» (I–4147; 37,5 × 43,5 × 2 см; дерево, паволока, левкас, темпера, тиснення; біля Калуша, Галичина)³⁵,

– «Благовіщення» (I–4148; 43 × 33 см; дерево, паволока, левкас, темпера, тиснення; околиці Калуша, Галичина)³⁶,

– «Різдво Христове» (I–4149; 32,5 × 42,5 × 1,5 см; дерево, темпера, тиснення)³⁷,

– «Богоявлення» (I–4150; 36,5 × 44 × 1,5 см; дерево, паволока, левкас, темпера)³⁸,

– «Преображення» (I–4151; 38 × 43 × 2 см; дерево, паволока, левкас, темпера, тиснення)³⁹,

– «Увірування Фоми» (I–4152; 39 × 43 × 2 см; дерево, темпера, тиснення; біля Калуша, Галичина)⁴⁰,

– «Зішестя Святого Духа» (I–4153; 38 × 43 см; дерево, темпера; біля Калуша, Галичина)⁴¹,

– «Вознесіння» (I–4154; 38 × 43,5 × 1,5 см; дерево, темпера)⁴²,

– «Успіння Богоматері» (I–4155; 37,5 × 43 × 2 см; дерево, темпера)⁴³,

– «Різдво Богородиці» (I–4156; 42,5 × 54 × 2 см; дерево, темпера; с. Малнів, Галичина),

– «Стрітення» (I–4157; 38 × 54 × 1,5 см; дерево, темпера; с. Малнів, Галичина),

– «Благовіщення» (I–4158; 34 × 54 × 1,5 см; дерево, темпера; с. Малнів, Галичина)⁴⁴,

– «Богоявлення» (I–4159; 38,5 × 54 см; с. Малнів, Галичина)⁴⁵,

– «Преображення» (I–4160; 35,5 × 54 см; дерево, темпера; с. Малнів, Галичина)⁴⁶,

– «В'їзд у Єрусалим» (I–4161; 32 × 41 × 1,5 см; дерево, темпера)⁴⁷,

– «Св. Параскева» (I–4162; 63 × 47 см; дерево, темпера; с. Малнів, Галичина)⁴⁸,

– «Богоматір з немовлям» (I–4163; 34 × 50 × 6,5 см; дерево, різьблення)⁴⁹,

– «Пророк Захарія» (I–4164; 33,5 × 48 см; дерево, темпера; біля Калуша, Галичина)⁵⁰,

– «Успіння Богоматері» (I–4165; XVI ст.; 100 × 107 см; дерево, темпера)⁵¹,

– «Спас у славі» (I–4166; приблизно 100 × 150 × 2,5 см; дерево, темпера; с. Малнів, Галичина)⁵²,

– «Святий» (I–4167; дерево, темпера; біля Калуша),

– «Святий» (I–4168, парний до I–4167; дерево, темпера; біля Калуша)⁵³,

– «Св. Іоанн і Петро» (I–4169; дерево, паволока, левкас, темпера; Галичина)⁵⁴,

– «Св. Фома і Варфоломій» (I–4170; дерево, паволока, левкас, темпера; Галичина)⁵⁵,

– «Св. Димитрій з житієм» (I–4171; 68 × 92 × 2 см; дерево, паволока, левкас, темпера)⁵⁶. Серед цих ікон було описано й

«Увірування Фоми» (I–4141; 28,5 × 25,5 см; скло, золочення), спосіб надходження якого в інвентарній книзі не вказано, проте не можна виключати, що твір також надійшов від Д. Щербаківського. Ще три ікони

ІСТОРИЯ

з фронтних надбань дослідника вписав до інвентарної книги в середині 1920-х років співробітник історико-побутового відділу музею А. Терещенко: 1924 року – ікони «Пророк Даниїл» (І–9759; 60 × 25 см, дерево; с. Малнів, Галичина) і «Апостоли Петро й Павло» (І–10524; 91 × 48 см; дерево, темпера; с. Малнів, Галичина), 1925 року – ікону «Богоматір з немовлям» із портретами трьох дітей Уляни 1667 року (І–11034; 90 × 70 см; дерево, темпера)⁵⁷.

Звісно, стверджувати, що всі придбані Д. Щербаківським на фронті ікони були заінвентаризовані, ми не можемо, скажімо, свого часу нам не вдалося віднайти ані інвентарний запис «Богородиці Одигітрії з пророками» (чи, як ще її називають, «Дерево Єссеєве»), набутої дослідником 1915 року десь в околицях Калуша, ані інвентарний номер на самому творі⁵⁸. В інвентарній книзі не вказано, від кого надійшли ікони «Св. Параскева з житієм» (І–3430) та «Св. Микола з житієм» (І–3431) із церкви в Космачі. Зважаючи на те, що обидві пам'ятки вписані до книги невдовзі після ікони «Богоматір з немовлям» та кількох різьблених колонок із Космача (І–3420–3424), які надбав М. Біляшівський, можна припустити, що їх також придбав директор київського музею. Щодо ікон «Христос із трьома учнями біля будинку митаря» (І–3432), «Св. Микола та імператор Константин» (І–3433), «Вигнання Адама і Єви з раю» (І–3434) з села Луківці (з 2005 року – Лукавці) на Буковині, то знаємо лише те, що їх було закуплено⁵⁹.

Іноді допомогти з'ясувати час надбання дослідником тих чи інших образів, а також конкретизувати регіон чи навіть населений пункт, з якого вони походять, здатні написи Д. Щербаківського й М. Біляшівського на зворотах творів. Музейні працівники, на жаль, тривалий час ігнорували чи, радше, недостатньо опрацьовували ці важливі відомості, що призвело до істотних спотворень у визначенні часу надходження творів до музею та встановленні їхнього походження. У каталогах, альбомах, путівниках теперішнього НХМУ ще з 1950-х років траплялися помилкові відомості про походження деяких творів, які згодом тиражували інші автори. Скажімо, тривалий час місцем походження ікони «Хрещення (Богоявлення)» (І–4)⁶⁰ та

групи невеличких образів із празникового ярусу – «Хрещення (Богоявлення)» (І–438), «Різдво Христове» (І–442), «Зішестя Святого Духа» (І–443), «Благовіщення» (І–441), «Успіння Богоматері» (І–445)⁶¹ – указували місто Калуш Івано-Франківської області чи навіть тамтешню церкву архангела Михаїла, образів «Воскресіння» (І–403) і «Старозавітна Трійця» (І–404) – місто Рава-Руська Львівської області⁶², ікони «Апостоли Іоанн і Петро» (І–402) – місто Буськ Львівської області⁶³. Не заглиблюючись в історіографію питання, зауважимо, що 1988 року вийшов каталог розширеної експозиції відділу давнього мистецтва Державного музею українського образотворчого мистецтва УРСР – етапне видання⁶⁴, до якого ввійшло шістнадцять ікон, набутих Д. Щербаківським у роки Першої світової війни, – «Покрова Богородиці» (І–14), «Спас у силах» (І–200), «Апостоли Петро і Павло» (І–2), «Богоматір з немовлям» (І–213), «Стрітення» (І–397), «Хрещення (Богоявлення)» (І–4), «Хрещення (Богоявлення)» (І–438), «Зішестя Святого Духа» (І–443), «Успіння Богоматері» (І–445), «Благовіщення» (І–441), «Апостоли Фома та Варфоломій» (І–394), «Апостоли Іоанн і Петро» (І–402), «Воскресіння» (І–403), «Старозавітна Трійця» (І–404), «Страсті Христові» (І–459, І–460, І–486), «Усікновення глави Іоанна Хрестителя» (І–214)⁶⁵. Автори каталогу повторили наведені помилкові відомості про походження творів, а також зазначили, що всі вони надійшли в 1914–1915 роках з експедиції Д. Щербаківського.

Наступний етап опрацювання розглядуваної групи ікон пов'язаний із підготовкою альбому іконописної збірки НХМУ, що вийшов у світ 1999 року під назвою «Шедеври українського іконопису XII–XIX ст.»⁶⁶. До нього ввійшло сімнадцять ікон, зібраних Д. Щербаківським під час перебування на фронті, – переважно ті самі твори, що раніше потрапили до каталогу розширеної експозиції. Відмінності торкнулися насамперед групи празникових ікон, місцем походження яких у каталозі розширеної експозиції вказали Калуш, – замість «Зішестя Святого Духа» (І–443) до альбому вклю-

чили «Різдво Христове» (І–442), крім того, додали ікону «Хрещення (Богоявлення)» (І–77). Коментарі до більшості творів готувала завідувачка відділу Л. Членова, а до трьох ікон – «Воскресіння» (І–403), «Старозавітна Трійця» (І–404) та «Хрещення (Богоявлення)» (І–77) – випало писати авторці цієї статті.

У ході підготовки коментарів до ікон «Воскресіння» (І–403) й «Старозавітна Трійця» (І–404) вдалося з'ясувати, що зазначене в архівній інвентарній книзі місце їхнього походження – місто Немирів, повіт Рава Руська, Галичина – відмінне від усталеного в літературі. До того ж відомості інвентарної книги підтверджували й уточнювали написи на зворотах ікон – окрім місця походження, тут було зазначено, що вони надійшли 1914 року. Наші пропозиції внести зміни в коментарі не одразу були прийнятні упорядницею альбому, що спонукало написати довідку «До питання походження ікон “Воскресіння” та “Старозавітна Трійця”» і, зрештою, в альбомі вмістили достовірну інформацію про їхнє походження⁶⁷.

Опрацювання відомостей архівних інвентарних книг, візуальне обстеження й порівняльний аналіз написів на зворотах ікон, ознайомлення з окремими матеріалами особового фонду Д. Щербаківського в науковому архіві Інституту археології НАН України дозволили зробити й інші уточнення. Зокрема, було підготовлено ще одну наукову довідку «До питання походження ікони “Апостоли Петро та Іоанн”», у якій вдалося довести, що пам'ятка походить не з Буська Львівської області⁶⁸, а з с. Білі Ослави Надвірнянського району Івано-Франківської області. Л. Членова, яка готувала коментар до цього твору, зважила на наші аргументи й умістила в альбомі нові відомості про час надходження й місце його походження⁶⁹. Так само, хоч і не одразу, в альбомі зазначили, що ікона «Хрещення (Богоявлення)» (І–4) та невеличкі образи з одного празникового ряду («Хрещення (Богоявлення)» (І–438), «Успіння Богоматері» (І–445), «Благовіщення» (І–441) і «Різдво Христове» (І–442)) походять не з Калуша чи навіть церкви Архангела Михаїла в Калуші, а з якоїсь невідомої церкви / невідомих цер-

ков в околицях цього міста, як це й засвідчено на їхніх зворотах⁷⁰. На жаль, в альбомі не поточили час придбання деяких ікон, приміром уже згаданих «Воскресіння» (І–403) і «Старозавітної Трійці» (І–404), а також спосіб їхнього надходження – для всіх творів зберегли формулу «експедиція Д. Щербаківського», хоч уже тоді напевне знали, що вони надбані дослідником під час його служби у війську⁷¹. Ці неточності вдалося виправити в альбомі «Від Різдва до Вознесіння», виданого НХМУ за матеріалами двох виставок, присвячених 2000-літтю християнства, – «Від Різдва до Богоявлення» та «Від Воскресіння до Вознесіння»⁷². Щоправда, навіть після виходу зазначених видань, українські та зарубіжні дослідники нерідко продовжували повторювати помилкові відомості про походження ікон, хоча декотрі з них, як засвідчує бібліографія, були ознайомлені з альбомом «Шедеври українського іконопису XII–XIX ст.»⁷³.

Та чи варто цьому дивуватися, якщо донині у фаховій літературі доводиться натрапляти на неточності щодо місця зберігання ікон, які були надбані Д. Щербаківським у роки Першої світової війни. Тут дається взнаки територіальний чинник – ікони, що належать НХМУ, нерідко зараховують до збірки Національного музею у Львові. Наприклад, в альбомі «The Ukrainian Icon» помилково зазначено, що ікона «Благовіщення» (І–441) зберігається в Національному музеї у Львові⁷⁴. В. Овсійчук і Д. Крвавич безпідставно стверджували, що ікону «Хрещення (Богоявлення)» (І–4) передано до НХМУ з Національного музею у Львові⁷⁵, а М. Яноха вважає, що вона й досі там зберігається⁷⁶. Патріарх Димитрій також чомусь уважав, що ікона «Апостоли Петро і Павло» (І–2) раніше зберігалася в Національному музеї у Львові⁷⁷, а П. Сіговський зарахував до колекції львівського музею немирівське «Воскресіння» (І–403), тоді як «Старозавітну Трійцю» (І–404) з того самого празникового ряду він «зберіг» за НХМУ⁷⁸.

Навіть цей короткий аналіз літератури доводить необхідність ретельного опрацювання питань, пов'язаних із часом і способом надходження пам'ятки, без чого не-

ІСТОРИЯ

можливо визначити її конкретне місце походження.

У ході поглибленого вивчення питання вдалося з'ясувати, що з початком Першої світової війни Д. Щербаківський як прапорщик запасу одразу був мобілізований до війська, а 11–17 серпня 1914 року він уже брав участь у боях біля залізничної станції Красне (станція в однойменному селищі міського типу Буського району Львівської області) й міста Глиняни (нині – Золочівський район Львівської області). У діючій армії (переважно на теренах Східної Галичини й Північної Буковини) дослідник перебував упродовж трьох із половиною років і до Києва зумів повернутися лише наприкінці 1917 року. За цей час він досконало оволодів секретами артилерійської справи, здобув авторитет як серед офіцерів, так і серед рядових, був відзначений нагородами, зокрема, за бій біля Бурканового лісу 1 вересня 1915 року – орденом Володимира четвертого ступеня з мечами і бантом. Авторитет дослідника не похитнувся навіть у складній революційній ситуації 1917 року. Його не раз просили виступити на зборах із доповіддю з «українського питання», а після запровадження виборності посад обрали командиром дивізіону 11-го українського корпусу⁷⁹.

Мобілізація до війська була для Д. Щербаківського важким випробуванням, адже вона на тривалий час відірвала його від наукової праці й примусила бути мимовільним свідком руйнівних процесів. Попри інтереси воєнної кампанії, він намагався зберегти пам'ятки історії та культури, що траплялися на його фронтovому шляху. Українські січові стрільці завжди орієнтувалися, де стоїть батарея Д. Щербаківського, позаяк він ніколи не віддавав наказів про обстріл пам'яток дерев'яної архітектури, хоча саме там нерідко розміщувалися спостережні чи бойові пункти супротивника⁸⁰. Крім того, дослідник фотографував найцікавіші пам'ятки, а коли бракувало матеріалів, робив замальовки⁸¹. Його фронтovий записник містить перелік понад півтисячі світлин, переважно пам'яток дерев'яної й мурованої культурової архітектури (церкви, дзвіниці, костели, каплиці, синагоги), народного будівництва (хати, млини, вітряки, комори, ворота), деталей їхнього

екстер'єру й інтер'єру (столи, печі, двері тощо). Також об'єктом уваги вченого стали твори меморіальної пластики, народні типи та обряди тощо⁸².

З перших днів перебування у війську Д. Щербаківський ретельно обстежував церкви, діставався на занедбані горища, часом буквально з полум'я рятував цінні твори іконопису, рукописи, шитво тощо, які за першої нагоди надсилав або передавав до Київського художньо-промислового і наукового музею. Більшість пам'яток він купував за власні кошти і лише за згодою власників, деякі, наприклад портрет Г. Кульчицької (XVIII ст.), вдалося отримати в обмін на копію, яку мав виготовити музей⁸³. Те, що дослідник саме купував твори, найкраще засвідчують епістолярні джерела. Скажімо, із його листа до брата Вадима від 25 серпня 1914 року дізнаємося, що придбати ікону «Страшний суд» завадили її великі розміри й висока ціна: «Щодня здалеку бачу гарні галицькі церкви, криті ґонтом, дуже цікаві і тільки оближуюсь. Раз заскочив у церкву і зобачив “Страшний суд” кінця XVI віку – мало не зімлів, але що ж тут можна зробити? Ікона дуже велика, ні взяти, ні повезти, а попик з дядьками запросив 500 рублів»⁸⁴. Майже через два роки (11 липня 1916 року) Д. Щербаківський так оповідав про свої збирацькі поневіряння М. Біляшівському: «Шлю Вам 7 мест багажа, хочу взять если не качеством, то количеством. В трех ящиках [–] кафельная печь работы 1904 г. из Пистыни, царские врата[,] м.[ожет] б.[ыть,] XVII века, ящик с мисками и два места – 3 иконы. При чем одна из них взята больше в качестве крышки. Вещи в общем мало интересные, но условия такие, что трудно не только достать, но и увидеть что-нибудь интересное. Все страшно дорожатся. Одежды не продают ни за какие деньги. Даже за миски пришлось платить в среднем не менее 60 коп.[еек] за штуку. А об иконах и говорить уже не приходится»⁸⁵.

Місцеві мешканці прихильно ставилися до збирацької діяльності Д. Щербаківського, що, приміром, засвідчив Р. Купчинський у спогадах про дослідника, опублікованих на шпальтах львівської газети «Діло» невдовзі після його загибелі⁸⁶. Нещодавно до нау-

ІРИНА ХОДАК. ІКОНА «ПОКРОВА БОГОРОДИЦІ»...

кового обігу введено лист Є. Кричевської (рідної сестри Д. Щербаківського) до П. Курінного від 25 липня 1954 року, у якому вона оповіла, як у роки Другої світової війни в таборі в Братиславі, дізнавшись, що вона сестра Д. Щербаківського, з нею прийшов познайомитися священник із с. Білі Ослави: «Він казав мені, що в його околицях добре знали й почитали Даня за його шляхетність. Знали, що він з перископом стежить за австрійськ[ими] батареями і мусить вишукувати й винищувати їх. Знали, що намацавши ворожу батарею, він давав точну наводку, збивав і змітав її. Такий був його обов'язок. Але знали також, що Даньо ніколи не бомбардував церков. Користуючись цим австрійські арт[илеристи] почали ставит[и] батареї на дзвіницях (чи під дзвіницями). Даньо бомбардував їх, кладучи свої снаряди щільно по обидва боки дзвіниці, але на ню саму не посягав. Знали також, що Даньо скрізь вишукував старовинні ікони й добре платив за них»⁸⁷. Хоча Д. Щербаківський неодноразово приїздив із фронту до Києва, бував у Москві та Харкові, нині немає жодних підстав стверджувати, що він безпосередньо привозив ікони до музею.

Більшість чи, принаймні, половина ікон, придбаних Д. Щербаківським під час Першої світової війни, надійшла до Київського художньо-промислового і наукового музею в перші місяці його перебування у війську, точніше, не пізніше жовтня 1914 року. Із листа М. Біляшівського до Д. Щербаківського дізнаємося, що 22 жовтня 1914 року музей отримав другу партію ікон: «Сьогодні-же пришли и Ваши иконы – 7 штук – просто удивительно, где Вы такие добываете – пришли вполне сохранно.

Первая партия также давно получена через Рог[озинского]⁸⁸, через него я передал письмо и будет оч.[ень] досадно, если Вы его не получили»⁸⁹. За кілька днів – 26 (?) жовтня⁹⁰ – директор музею знову відписував колезі на фронт про отримання чергової партії ікон: «Вот-только сейчас солдаты передали Ваше письмо. Иконы получены в 3-х тюках, но их 12, а не 14, большие получены, дошли хорошо. Рогозинский также доставил – было это уже давно, я через него писал Вам – хочу зайти к родным его[...]

Ваши присылки производят здесь фу-рор, Б.[огдан] Ив.[анович]⁹¹ собирается переслать Вам даже деньги на покупки – у него завалились австрийские деньги – никто их не меняет здесь.

Оч.[ень] восхищалась иконами вели-к.[ая] княжна – дочь главнокоманд.[ующего] – она живет в Киеве и учащает в музей – б.[ыть] м.[ожет,] через нее можно что-ниб.[удь] сделать – у меня уже мечты – приставили-б Вас к этому делу, вместо того, что-бы таскать снаряды, но навряд-ли исполнятся мечты. Безпокоит меня, что пришло 12 икон – в 3-х тюках, повидимому не расшитых, а Вы пишете о 14-ти »⁹².

На жаль, нам не вдалося виявити листи Д. Щербаківського до М. Біляшівського за 1914 рік, які б дозволили більше дізнатися про комплекс надісланих ікон. Та наведені відомості епістолярних джерел підтверджує тогочасна періодика, зокрема, у хронікальній замітці «Київський мійський музей», уміщеній у четвертому числі журналу «Україна» за 1914 рік, зазначено: «До історичного відділу, окрім цілої низки поодиноких річей (порохівниці, кахлі, вишивки, і т. и.), прибула ціла серія (більш 20-ти) надзвичайно цікавих ікон з Східної Галичини. Ікони сі закупив консерватор відділу Д. Щербаківський, що тепер на війні, під час походу. Звертають на себе увагу ікони XVI-го віку, яких є кілька; особливо великих розмірів ікона «Сошествіє св. Духа». Серед ікон XVII-го віку надзвичайний інтерес з боку переважно побуту має ікона Богоматери з Дитиною 1667 р., у низу котрої поміщена з одного боку жіноча постать в убранню того часу – портрет донаторійки, з другого – дві чоловічих, те-ж в національних убраннях»⁹³.

Отже, переконливо можна стверджувати, що серед ікон, надісланих до музею Д. Щербаківським восени 1914 року, були «Зішестя Святого Духа» (I–4142)⁹⁴ XVI ст. та «Богоматір з немовлям» (I–11034)⁹⁵ 1667 року, нинішнє місцезнаходження яких нам не відоме. Якщо конкретне походження образу «Богоматір з немовлям» в інвентарному описі не зазначене, то храмовий – зважаючи на зафіксовані в інвентарній книзі розміри – образ «Зішестя Святого Духа» походить

ІСТОРИЯ

із Немирова, точніше, зі Святодухівської церкви в Немирові, як і ікони «Воскресіння» (I-4144) та «Старозавітна Трійця» (I-4136), що також надійшли 1914 року. Аби встановити, які ще ікони придбав дослідник восени 1914 року, необхідно було знати, коли він перебував у конкретних населених пунктах.

З «Перечня дел против неприятеля, в которых принимал участие поручик Щербаковский в текущую войну 1914–1917 года, состоя на службе в 11 мортирном артиллерийском дивизионе» випливає, що дослідник у серпні – грудні 1914 року брав участь у таких операціях:

11–17 серпня – у боях біля станції Красне та м. Глиняни;

23–29 серпня – у боях біля м. Рава-Руська (нині – місто Жовківського району Львівської області);

1–25 вересня – в переходах від Рави-Руської до Краківця (нині – селище міського типу Яворівського району Львівської області), переправі через річку Сян, у боях у районі міст Перемишль і Ярослав (нині обидва міста – повітові центри Підкарпатського воєводства, Польща);

жовтень – грудень – у боях на позиціях біля річки Сян навпроти Радимно (нині – місто Ярославського повіту Підкарпатського воєводства, Польща) і переходах від Ярослава через Ряшів (польськ. Rzeszów, нині – адміністративний центр Підкарпатського воєводства, Польща) у район Тарнова (нині – повітовий центр Малопольського воєводства, Польща), у боях під Бохнею (нині – повітовий центр Малопольського воєводства, Польща) і Краковом⁹⁶.

Конкретизувати шлях дослідника влітку – восени 1914 року допоміг його фронтовий щоденник, на початку якого він зафіксував час перебування в низці населених пунктів: 31 липня – Озеряни (нині – село Дубенського району Рівненської області), 31 липня – 6 серпня – Уїздці (нині – село Здолбунівського району Рівненської області), 6 серпня – Варковичі (нині – село Дубенського району Рівненської області), 7 серпня – Дубно (нині – місто, районний центр Рівненської області), 9 серпня – Рудня (нині – село Радивилівського району Рівненської області чи станція Рудня-

Почаївська), 10 серпня – Радивилів (нині – місто, районний центр Рівненської області), 11 серпня – Броди (нині – місто, районний центр Львівської області), 13–14 серпня – Підгірці (нині – село Бродівського району Львівської області), 14–15 серпня – Красне, 15–17 серпня – Глиняни, 18 серпня – Ляшки Королівські (нині – село Заставне Золочівського району Львівської області), 18–19 серпня – Задвір'я (польськ. Zadwórze, нині – село Буського району Львівської області), 19–20 серпня – Хренів (нині – село Кам'яно-Бузького району Львівської області), 20–21 серпня – Звертів, 21–23 серпня – Могиляни (нині обидва села в складі Жовківського району Львівської області), 23–24 серпня – Салаш (?)⁹⁷, Любеля (нині – село Жовківського району Львівської області), 24 серпня – 2 вересня – Двір Висоцький (?), 2–3 вересня – Рава-Руська, 3–6 вересня – Немирів (нині – селище міського типу Яворівського району Львівської області), 6–10 вересня – Дрогомишль (нині – село Яворівського району Львівської області), 10–18 вересня – Великі Очі (польськ. Wielkie Oczy, нині – село Любачівського повіту Підкарпатського воєводства, Польща), 18–20 вересня – Мирочин (польськ. Mirosin, нині – село Переворського (Пшеворського) повіту Підкарпатського воєводства, Польща), 21–25 вересня – Радимно, Грабовець (нині – село Ярославського повіту Підкарпатського воєводства, Польща), 26–27 вересня – Ніновичі (польськ. Niepowice, нині – село Ярославського повіту Підкарпатського воєводства, Польща), 27–28 вересня – Стубно (нині – поселення Перемишльського повіту Підкарпатського воєводства, Польща), 28 вересня – 4 жовтня – Малнів (нині – село Мостиського району Львівської області), 4–27 жовтня – Кальників (польськ. Kalników, нині – село Перемишльського повіту Підкарпатського воєводства, Польща), 27–29 жовтня – Ярослав, 29 жовтня – Мацківка (польськ. Maćkówka, нині – село Переворського повіту Підкарпатського воєводства, Польща), 29 жовтня – 3 листопада – Ланьцут (нині – місто, повітовий центр Підкарпатського воєводства, Польща), 3 листопада – Ряшів, 8 листо-

ІРИНА ХОДАК. ІКОНА «ПОКРОВА БОГОРОДИЦІ»...

пада – Ропчице (нині – місто Ропчицько-Сендзіховського повіту Підкарпатського воєводства, Польща), 9 листопада – Тарнів, Войнич (нині – місто Тарнівського повіту Малопольського воєводства, Польща). На жаль, далі в щоденнику майже немає записів за 1914 рік, точніше вони обмежуються записами від 22, 26, 27 і 28 листопада, коли дослідник перебував у Войничі, Ядовниках (нині – село Бжеського повіту Малопольського воєводства, Польща), Бжесько (нині – місто, повітовий центр Малопольського воєводства, Польща) та Бохнії⁹⁸. У цих записах, як і в тих, що зроблені 1915 року, Д. Щербаківський жодного разу не згадує про придбання ікон чи інших мистецьких творів, натомість він оповідає про реалії фронтового життя, наводить численні факти корупції та мародерства у війську тощо. Не містять цих відомостей і його пізніші нотатки на окремих аркушах, хіба іноді в них згадано про оглянуті церкви, скажімо, «Рождества Б-цы церковь[,] Садагура[,] в амбаре много хлама[,] но не раньше к[онца] XVII [-] нач[ала] XIX в.» чи «Задобрівка[,] осматривал старую и новую церкви...»⁹⁹.

Та, якщо порівняти дати перебування дослідника в конкретних населених пунктах із відомостями хронікальних заміток, інвентарних книг і написів на зворотах уцілілих¹⁰⁰ творів про походження надбаних ним ікон, достеменно можемо стверджувати, що восени 1914 року до музею надійшли «Богоматір Одигітрія» та «Стрітення» (I-4143, 4138) із церкви Симеона Богоприїмця в с. Звертів, три ікони із церкви Зішестя Святого Духа в Немирові («Воскресіння», «Старозавітна Трійця», «Зішестя Святого Духа», I-4144, 4138, 4142), щонайменше одинадцять ікон із церкви св. Параскеви в с. Малнів – «Христос у домовині» (I-3977), «Усікновення глави Іоанна Хрестителя» (I-4137), «Св. Параскева» (I-4162), «Спас у славі» (I-4166), «Пророк Даниїл» (I-9759), «Апостоли Петро і Павло» (I-10524), празникові «Різдво Богородиці», «Стрітення», «Благовіщення», «Богоявлення» й «Преображення» (I-4156–4160), а також «Успіння Богоматері» (I-4165) із церкви Успіння Богоматері в с. Кальників і «В'їзд у Єру-

салим» із церкви Різдва Богородиці в с. Хотинець (I-4161), «Богоматір з немовлям» з епітафією трьох дітей Уляни 1667 року незафіксованого походження (I-11034), тобто в цілому не менше дев'янадцяти образів. Найбільше ікон надійшло з малнівської церкви – на основі інвентарних записів з нею вдалося пов'язати одинадцять ікон. Вірогідно, у цитованому листі М. Біляшівського від 26 (?) жовтня 1914 року, у якому повідомляється про отримання музеєм дванадцяти ікон (замість чотирнадцяти, про які писав Д. Щербаківський), ішлося саме про ікони з Малнова¹⁰¹. Якщо врахувати, що в інвентарній книзі не завжди вказано населений пункт, де придбано твір, то цілком логічно припустити, що деякі з малнівських образів чи один із них міг бути вписаний із зазначенням лише регіону походження – Галичина.

Нещодавно в особовому фондї П. Курінного пощастило розшукати фронтові нотатки його вчителя та колеги – Д. Щербаківського, щодозволили встановити дванадцять малнівську ікону, якою виявилася «Покрова Богородиці». У справі «Етнографічні матеріали (нотатки, записи, анкети, рисунки)» збереглося шість аркушів із записника Д. Щербаківського, на яких він зафіксував відомості про церкви в десяти населених пунктах: Скварява (польськ. Skwarzawa, нині – село Золочівського району Львівської області), Глиняни, Підгірці, Свидниця (нині – село Яворівського району Львівської області), Змієвиська (польськ. Żmijowska, нині – село Любачівського повіту Підкарпатського воєводства, Польща), Вулька Змієвська (польськ. Wólka Żmijowska, нині – село Любачівського повіту Підкарпатського воєводства, Польща), Липовець (нині – село Яворівського району Львівської області), Малнів, Кальників і Хотинець (польськ. Chotyniec, нині – село Ярославського повіту Підкарпатського воєводства, Польща). Перелік населених пунктів не залишає сумнівів, що записи відносяться до серпня – жовтня 1914 року. Д. Щербаківський робив нотатки поспіхом, тому не дописував окремі слова, не дотримувався правил правопису (здебільшого не використовував розділових знаків, після крапки текст починав з малої

ІСТОРИЯ

літери тощо). Іноді ці записи вкрай лаконічні і лише засвідчують факт наявності церкви в тому чи іншому населеному пункті, наприклад:

«Скворжава[.] церковь деревян[ная,] гонтомъ крытая[.] старинная[.] не осмотрель[.]

Глиняны[.] церковь деревян[ная,] гонтомъ крытая[.] не осмотрель[.]

Подгорцы[.] церковь деревянн[ая,] 3-куп.[ольная,] иконъ интересныхъ нетъ. находится подъ охраной»¹⁰².

В інших випадках нотатки розлогіші, вони містять відомості про окремі ікони в церквах, наприклад у церкві Успіння Богоматері в селі Липовець:

«Липовец[.] церковь старая и колокольная очень интересные [интересный (?). – / Х.] Покровъ: Б-ца вверху, Роман[.] Андрей. слева от зрителя въ латах сплошь закованный человекъ, за нимъ в мантиях и в клобуках много. Иконостасъ переделан и перемалеванъ изъ старого XVII в. Успение – местная икона съ шестью парами святыхъ вверху[.] Христос и Б-ца местные – поколенные изображения. На хорахъ есть старые царские врата[.] м.[ожет] б.[ыть] и XVII в.[.] сплошной доски. перекрашены»¹⁰³.

Та найцікавіші нотатки стосуються трьох церков – св. Параскеви в Малнові, Успіння Богоматері в Кальникові та Різдва Богородиці в Хотинці, у яких дослідник придбав для музею ікони:

«Мальновъ[.] Старая церковь вместе съ колокольной. на церкви снаружи надписи XVII в.[.] о погребеніи. в церкви иконостасъ к[онца] (?) начала (?). – / Х.] XVIII в.[.] и много старых иконъ. Между прочим[.] шкапчикъ изъ кусков иконъ. взялъ 14 иконъ XVII в.[.] а м.[ожет] б.[ыть] и XVI в.

1) Петръ и Павелъ[.] м.[ожет] б.[ыть,] 16 в.

2) Господь Вседержитель [замальовка ікони. – / Х.] съ 29 ангелами

съ крыльями на престоле XVII в.[.]

3) Параскева Пятница XVII–XVIII в.[.]

4) часть Усекновения XVI в.?

5) Pietà – XVIII в.[.]

6) Покровъ съ Знаменіемъ XVI? ¹⁰⁴

7) Праздничные иконы

а) Преображение

в)

Кальниковъ. церковь каменная[.] 3 куп. [ольная,] построена в конце XIX в.[.] колокольня деревян[ная,] отдельно[.] простая. 2 иконы Успения. Одна съ полукружіемъ вверху[.] м[ожет] б[ыть,] XVII – нач[ала] XVIII в.[.] другая старше[.] съ зигзагообразны[м] орнаментомъ рельефнымъ поля и кружковымъ нимбомъ.

последнюю взялъ[.]

Хотинець[.] 3-куп.[ольная] деревян[ная] церковь 1615 г[ода,] перестроена въ 1733 г[оду,] съ надписью объ этом на одвірке. внизу опасанье, а также у переднего купола съ хорами. Колокольня отдельно. Иконостасъ середины XVIII в.[.] царские врата – древо Есеево. съ Богородицей вверху (с младенцемъ). На хорахъ большая икона Покровъ[.] вероятно[.] 17 века. Разсматривалъ я ее издали. Вверху ее купола церкви. святые или апостолы в верхнемъ ряду. Въ нижнемъ ряду Романъ, Андрей, царь и пр.[очие,] возможно, что есть и в костюмахъ, но здали я не могъ рассмотреть. Есть старая наместная икона Богородицы[.] тоже XVII в. Также целый рядъ праздничныхъ иконъ XVII в.[.] интереснее другихъ: обретеніе главы Іоанна Предтечи, Преображение съ рогатымъ Моисеемъ, с[в.] Георгій и др.[угие,] Вход в Іерусалим с бытовыми костюмами (взята мной). Есть также горельефные иконы – с[в.] Доминик из какого-то Доминиканского костела. На стене справа [в] средней части нарисована картина страшного суда середины XVIII в.[.] книги к[онца] XVII в.[.] статуи грубые»¹⁰⁵.

Отже, Д. Щербаківський оглянув стару дерев'яну церкву св. Параскеви в Малнові, яку після будівництва кам'яного храму залишили як «археологічну пам'ятку»¹⁰⁶, і, як він стверджував у записнику та в листі до М. Біляшівського, узяв для музею чотирнадцять ікон. Позаяк у записнику він відсотував лише сім ікон, ми позбавлені можливості на нинішньому етапі визначитися з повним комплексом набутих у храмі пам'яток. Водночас серед семи перелічених образів привертає увагу ікона, походження якої із церкви св. Параскеви в Малнові не вказане ані в інвентарній книзі Першого державного музею, ані в написі на звороті основи, – це,

ІРИНА ХОДАК. ІКОНА «ПОКРОВА БОГОРОДИЦІ»...

як зазначив Д. Щербаківський, «Покров зі Знаменням», тобто «Покрова Богородиці», що нині зберігається в НХМУ. Слід зауважити, що при першому огляді дослідник із застереженнями датував образ XVI ст. Щодо решти ікон із церкви св. Параскеви в Малнові, віднотованих у записнику, то хоч на початку Д. Щербаківський і зазначив, що всі вони походять з XVII ст., а можливо, й XVI ст., він спробував датувати кожен з них окремо. Образ «Апостоли Петро й Павло», який тоді був під записом, як і «Покрову» та «Усікновення глави Іоанна Хрестителя», він відніс до XVI ст., «Спаса в славі» – до XVII ст., «Св. Параскеву» – до XVII–XVIII ст., а «Pieta» (очевидно, пізніше вписана до інвентарної книги як «Христос у гробі») – до XVIII ст.

Ще під час Першої світової війни надіслані Д. Щербаківським ікони потрапили до експозиції музею, тому їх мали можливість оглянути фахівці, зокрема І. Свенціцький – директор Національного музею у Львові, якого 1915 року інтернували до Києва і який разом із М. Коцюбою певний час працював у Київському художньо-промисловому музеї та навіть у другій половині 1916 року виконував обов'язки завідувача історичного та етнографічного відділів, тобто заступав Д. Щербаківського¹⁰⁷.

У той самий час у київському музеї часто бував ще один знаний дослідник українського мистецтва, учень Д. Айналова К. Широцький¹⁰⁸, який, напевно, першим подав у літературі відомості про ікону «Покрова Богородиці»¹⁰⁹ і пов'язав її з богородичним культом влахернського храму. У путівнику «Київ», який вийшов у світ 1917 року, К. Широцький в огляді експозиції Київського художньо-промислового та наукового музею, на основі якого в той час відбувалася організація Українського національного музею, коротко охарактеризував групу західноукраїнських ікон у другій залі горішнього поверху будівлі: «На крайній стіні розвешані ікони, вивезені з Галичини, являючіся важним етапом в розвитку української іконописи; среди них на ряду с очень древними переводами (Велмуч. Дмитрий XVI в. в правильном античном типе более раннего времени¹¹⁰) ви-

дим примеры, несомненно связанные с немецкой живописью XV–XVI в. (Воскресение Христова по грав. Вольгемута; интересна форма готическ. саркофага, и композиция выходящего из гроба Христа в плаще; позади высоко поднятый холмистый пейзаж¹¹¹) и с итальянским Возрождением (Христос на херувимах окрашенных в тона ореола Христа¹¹²). Очень интересна икона Страстей (влияние Альтдорфера и Дюрера)¹¹³, Сошествия Св. Духа (колорит; фигура Космоса¹¹⁴) и *Покрова Богородицы, где два ангела поднимают Влахернскую ризу Богоматери над ее изображением в апсиде (древнейшая вариация Покрова, изображающая обряд, послуживший поводом для создания легенд и позднейших изображений Покрова)* [виділення наше. – І. Х.]¹¹⁵. Большинство этих икон XVII в. На них видим рельефные фоны, цветные, покрытые орнаментом одежды, цветущую почву под ногами и живые пейзажи, равно как и взятые с природы лица – все, что разовьется с большей пышностью в казацкой Украине, иконописи коей отведен следующий зал»¹¹⁶. Дослідники образа чомусь донині не зауважували працю К. Широцького, що з'явилася майже за п'ятдесят років до статті Л. Міляєвої.

Як ми вже зазначали, 1920 року Д. Щербаківський уписав ікону «Покрова Богородиці» до інвентарної книги історичного відділу Першого державного музею під номером І–4145: «Ікона Покрова пр[есвятої] Богородиці[.] Ікона яєчними фарбами на дереві; рама¹¹⁷ – жовтого кольору[.] чотирилистни квіти по червону фону. Божа мати з піднятими руками сидить на троні; під ногами – підніж'є. На колінах Божої Матери – Еммануїл (?), благословляючий правицею. Божа Мати сидить ніби в ніші, края якої блакитного кольору. Два ангели піднімають над нею покров червоного кольору. Біля ніг Богородиці в нижніх кутках ікони стоять по два чоловіки; крайній зправа – Роман Сладкопеев в рожевій одежі й високій короні; Всі стоящі протягують до Божої Матери руки. Розм.[ір] 42 × 81 см ? Рама 3,5 см. Глибина 2,5 см. Галичина. Дар Д. М. Щербаківського»¹¹⁸. Слід зауважити, що на саму ікону тоді помилково нанесли ін-

ІСТОРИЯ

вентарний номер І-4136 (його можна бачити на сучасних репродукціях), під яким, насправді, заінвентаризували «Старозавітну Трійцю» із церкви Зішестя Святого Духа в Немирові (відповідно на цю пам'ятку помилково нанесли номер І-4145), і саме під цим номером вона згадується в джерелах 1920-х років. Описане Д. Щербаківським зображення в багатьох деталях – орнаментовані жовті береги, група із двох, а не трьох осіб праворуч (з позиції глядача) від Богородиці тощо – різниться від сучасного, яке постало після розкриття ікони, проведеного М. Перцевим у 1958–1960 роках у реставраційній майстерні Державного Російського музею в Ленінграді¹¹⁹. У цьому можна переконатися, ознайомившись зі світлиною твору до згаданої реставрації, опублікованою в каталозі реставраційних робіт М. Перцева¹²⁰.

В інвентарному описі Д. Щербаківський не вказав імовірний час створення «Покрови Богородиці», як і більшості інших ікон. Дослідники розглядуваного образу зазвичай згадують, що він датував його XIV ст.¹²¹ у написі, розташованому на звороті дошки. На звороті ікони дійсно збереглася паперова наклейка з написом: «Покров пресв.[ятої] Богородиці / образ древнього типу: /анголи підіймають Влахернську ризу / богоматері / східня Галичина. XV вік»¹²². Автор цього напису намагався відтворити друковані літери, тому його лишень здогадно можна приписати Д. Щербаківському, який у такому разі, по-перше, слідом за К. Широцьким пов'язав зображення із влахернським культом Богородиці, по-друге, датував його XV ст. Нині складно сказати, що спонукало дослідника, який бачив твір під кількома шарами записів, датувати його XV ст. Цілком можливо, що він урахував не лише іконографічні, але й техніко-технологічні особливості, щодо яких міг отримати фахову консультацію реставратора. Тут варто зауважити, що Д. Щербаківський брав дієву участь у налагодженні в Києві наукової реставрації творів монументального та станкового малярства, зокрема, ще 1921 року ініціював запрошення до складу Софійської комісії Всеукраїнської академії наук

М. Касперовича, а з 1924 року був членом Реставраційної комісії, створеної за ініціативою Всеукраїнського археологічного комітету як дорадчий та консультативний орган Реставраційної майстерні Музею культур та побуту (з 1926 року – Всеукраїнське музейне містечко)¹²³. Уже на початку діяльності Реставраційної майстерні М. Касперович здійснив розкриття Ігорівської Богородиці з Успенського собору Києво-Печерської лаври, а Д. Щербаківський з 15 серпня 1924 року входив до складу спеціально створеної Комісії з реставрації цієї пам'ятки¹²⁴. Мало того, як товариш (заступник) голови Всеукраїнського археологічного комітету та голова його мистецького відділу дослідник у середині 1920-х років розробив програму «організації праці Археологічного комітету по лінії мистецтва», у якій передбачив розкриття давніх фресок і образів, наголосивши, що «пам'яток малярства до XVI ст. збереглося надзвичайно мало[,] й ми історії малярства від XII до XV[ст.] фактично не знаємо, отже[,] лише систематичні розшуки й розчистки можуть нам дати цінні матерьяли для з'ясування цієї доби, наприклад[,] хоча б розчистка чудотворних образів»¹²⁵.

Через брак кадрів і фінансових ресурсів у 1920-х роках фахівці Реставраційної майстерні проводили розкриття ікон від пізніших нашарувань не часто, наприклад, 1929 року, тобто вже після загибелі Д. Щербаківського, той-таки М. Касперович зняв поновлення з ікони «Апостоли Петро і Павло» (І-10524), а також частково – з ікони «Чудо в Хонах» (І-12331). Обидва розкриття було виконано в ході реставрації М. Касперовичем і К. Кржемінським двадцяти одного твору з колекції Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка, серед яких було сім ікон, набутих Д. Щербаківським під час Першої світової війни, включно з «Покровою Богородиці» (І-4145) із церкви св. Параскеви в Малнові.

Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка уклав угоду з реставраторами Всеукраїнського музейного містечка М. Касперовичем і К. Кржемінським на реставрацію одного портрета й двадцяти ікон 3 січня 1929 року:

ІРИНА ХОДАК. ІКОНА «ПОКРОВА БОГОРОДИЦІ»...

«УМОВА

Року 1929, січня м-ця[,] 3 дня складено цю умову між Всеукраїнським Історичним Музеєм в м. Києві в особі т.[имчасово] в.[іконуючого] об.[ов'язки] Завідувача Відділу Історико-Побутового К. В. Мощенка та реставраторів-художників Всеукраїнського Музейного Городка М. Ів. Касперовича та К. Іп. Кржемінського на виконання нижче-зазначених реставраційних робіт:

1) № 1128 «Св. Тройця». Краї левкасу відставші закріпити. Помутнілий та забруджений в плямах лак промити та регенерувати.....Крб. 35-00

2) № 2480 «Христос – Виноградна лоза». Дошку по розриву закріпити. Дрібні підняття левкасу по всій іконі закріпити. Плями брудні зняти та загально промити забрудженість. Краї левкасу закріпити.Крб. 60-00

3) № 1125. «Різдво Богородиці». Закріпити дошки по розривах до можливої степені. Левкас, що відстав[,] закріпити. Плями бруду та згустки прилипшої олійної фарби зняти. Краї левкасу закріпити.Крб. 35-00

4) № 2620. «П.[реподобний] Антоній Печерський з церквою». Вспучення ґрунту закріпити. Помутніли плями лаку промити.Крб. 15-00

5) № 3365. «Собор Архангела». Дошки стулити. Лак пожовклий та плямами помутнілий промити та регенерувати. Повна реставрація – (окрім потрібних фото-знімків).Крб. 25-00

6) № 1932. «Покров». Вспучення левкасу покласти та закріпити. Забрудженість промити.Крб. 30-00

7) № 11022. Портрет полковника Міклашевського. Закріпити відставання та загально промити.Крб. 15-00

8) № 4136. «Покров». Закріпити левкас та промити.Крб. 8-00

9) № 12331. Ікона «Чудо св. Михайла». Левкас закріпити. Перемальовку на фігурі зняти.Крб. 50-00

10) № 4165. Ікона «Успіння Богородиці». Сипкий левкас закріпити. Плями оліфи зняти.Крб. 65-00

11) № 4137. Ікона «Усікновення глави Івана Хрестителя». Сипкий левкас закріпити. Промити.Крб. 7-00

12) № 4169. Ікона апостолів Івана і Петра. Закріпити по розривам дошку та дезінфікувати її. Невеликі зрушення левкасу закріпити. Промити від запорошености.Крб. 5-00

13) № 4139. «Богоявлення». Трухлі місця дошки закріпити та дошку дезінфікувати від шашелю. Відставання та дрібні вспучення левкасу закріпити.Крб. 15-00

14) № 2158. «Св. Георгій Побідоносець». Закріплення країв левкасу та очистка й дезінфекція дошки.Крб. 5-00

15) № 10524. Ікона «Петро і Павло». Відставання левкасу закріпити. Перемальовку зняти. Промити.Крб. 60-00

16) №4171. «Вмч. Димитрій». Дрібні вспучення левкасу закріпити. Загально промити запорошеність.Крб. 20-00

17) № 1074. «Христос – Виноградна лоза». Закріпити на тлі дальше відривання накладного левкасу. Промити від бруду.Крб. 30-00

18) № 892. «Покров Пр.[есвятої] Богородиці». Дрібні вспучення левкасу закріпити по всій іконі. Забрудненість промити.Крб. 25-00

19) № 13062. Ікона «Миколи Угодника». Левкас закріпити. Брудну оліфу промити.Крб. 75-00

20) № 2159. «Св. Георгій Побідоносець». Дошку в місцях розривів закріпити. Небезпечні вспучення левкасу закріпити. Забрудженість промити.Крб. 35-00

21) № 2752. «Св. Антоній та Феодосій». Вспучення левкасу закріпити та загально промити.Крб. 25-00

Всього двадцять один експонат на суму шістьсот сорок карбованців (640 карб.).

Зазначені реставраційні роботи повинні бути виконані до 1/IV–1929 р.

Матеріали для реставрації та допоміжні столярно-монтовочні роботи включаються в оплату за реставрацію.

Протоколи процесу проведення реставрації з зауваженнями та примітками подаються в двох примірниках при здачі роботи. Фотографування експонатів до реставрації та в процесі її переводиться за рахунок Всеукраїнського Історичного музею, з передачею негатива та одного відбитка до Всеукр.[аїнського] Історичного Музею та

ІСТОРИЯ

залишаючи на підставі наказу Всеукр.[аїнського] Музейного Городка по одному відбиткові при реставраційній майстерні Всеукраїнського Музейного Городка.

Приймання роботи провадиться після заключення Реставраційною Комісією при Всеукраїнському Музейному Городкові.

Оплата за роботу провадиться поквартально з сум, що їй асигновано на реставрацію в межах відповідних бюджетових асигнувань.

Т.[имчасово] в.[иконує] об.[ов'язки] зав.[ідувача] від.[ділу] іст.[орично-]побут.[ового] В.[сеукраїнського] І.[сторичного] М.[узею] ім. Шевченка

К. Мощенко

М. Касперович Кость Кржемінський[підписи]»¹²⁶.

17 квітня того ж року всі відреставровані твори, як свідчить акт прийому експонатів, повернулися до музею:

«Акт.

Року 1929 квітня, 17-го дня, ми[–] Комісія в складі співробітників Всеукраїнського Історичного Музею в м. Києві, К. В. МОЩЕНКО, Б. К. ПИЛИПЕНКО та А. А. ТЕРЕЩЕНКО[–] оглянули двадцять один експонат, що їм реставровано реставраторами-художниками М. Ів. Касперовичем та К. Іп. Кржемінським, згідно умови від 3 січня 1929 року знайшли, що виконання відповідає вимогам, що зазначені в умові. Крім того № 2620 та 10524, в яких додатково зроблено такі роботи: № 2620 – перенесення лаку на місце, де його загублено[,] та закладено дірки новим ґрунтом з перекриттям їх аквареллю. № 10524 – знято брудні плями лаку, які знайдено після зняття перемальовки, що вимагалось доцільністю провадження реставраційної роботи, забезпечувало належне збереження й вигляд.

На підставі огляду, перевірки проектів реставрації за умовою від 3/І–1929 року по ознайомленню з ухвалою Реставраційної Комісії, всі вищезгадані експонати нижчепідписаною Комісією прийнято.

Зав.[ідувач] від.[ділу] нар.[одного] мист.[ецтва] К. Мощенко [підпис]»¹²⁷.

Хоча донині дослідники історії вітчизняної реставрації вважали, що протоколи реставрації творів Реставраційної май-

стерні Всеукраїнського музейного містечка не збереглися¹²⁸, нам вдалося виявити чимало з них, зокрема протоколи реставрації творів, перерахованих у наведеній угоді. Із протоколу реставрації ікони «Покрова Богородиці» дізнаємось, що її реставрував М. Касперович, точніше він обмежився такими реставраційними заходами, як дезинфекція дошки, закріплення левкасу та зняття поверхневих забруднень. Реставратор уважав, що написано образ на дубовій дошці, хоча пізніше визначили, що основу виготовлено з дерева якоїсь хвойної породи¹²⁹. Та найцікавіше в контексті нашого дослідження те, що М. Касперович відзначив, що тло, покров та німби перемальовані, а, окрім пізнішого напису чорною фарбою, на іконі частково видно первісний напис червоного кольору:

«Всеукраїнський Історичний Музей ім. Т. Шевченка у Києві.

ПРОТОКОЛ РЕСТАВРАЦІЇ.

№ інв. 4136

Ікона «Покрова».

На дубовій грубій дошці з виїмкою, малювання темперою, розмір: 0,81 × 0,485[м].

Дошка посічена шашелем.

Сірий глинкуватий левкас весь дрібно порепався. Є відставання та випадки його. Малювання під забрудженістю.

Слой фарби в багатьох місцях порозслоювався та пообсипався, попсувавши ліки. Тло, покров, німби – перемальовано. На тлі зроблено новий напис чорною, з напівоблетівшої перемальовки видно первісний напис цинобровий.

Перед реставрацією зфотографовано.

Розглянуто Реставраційною Комісією 14/ІІ–1929 р.

Зроблено дезинфекцію дошки.

Закріплено левкас, що відставав від дошки.

Ікону загально промито від бруду.

29/ІІІ 29 реставратор М. Касперович

Ф. Ернст. К. Мощенко

М. Макаренко [підписи]».¹³⁰

Підтвердження походження ікони «Покрова Богородиці» із церкви св. Параскеви в Малнові, певне, не здивує дослідників. Адже вже не раз проводилися аналогії між нею та іншими образами із цього храму, що збері-

ІРИНА ХОДАК. ІКОНА «ПОКРОВА БОГОРОДИЦІ»...

гаються як в НХМУ, так і в Національному музеї у Львові ім. Андрея Шептицького¹³¹. Скажімо, Л. Коць-Григорчук зауважила подібність пізнішого дипінті ікони «Покрова Богородиці» та дипінті ікони «Богородиця з похвалою», а також висловила думку, що проблему датування образів «Покрова Богородиці», «Богородиця з похвалою» та «Апостоли Петро і Павло» з Малнова треба розглядати комплексно, позаяк «вони надто взаємопов'язані»¹³². У свою чергу В. Александрович убачав у «Богородиці з похвалою» з Малнова одну з пізніших аналогій «Покрови» щодо особливостей виготовлення основи (ширші горизонтальні та вузчі вертикальні поля)¹³³. Зрештою, це не суперечить висновку вченого про походження образу з теренів історичної Перемишльської єпархії. Проте доконаність факту завжди гірша за здогади і припущення.

¹ Дошка хвойна, ковчег, левкас, темпера; 79,5 × 47 × 4 см. Тут і далі сучасні інвентарні номери ікон із колекції Національного художнього музею України позначено літерою «И».

² Історіографію проблеми детально висвітлив В. Александрович (див.: *Александрович В.* Покров Богородиці : українська середньовічна іконографія / Володимир Александрович. – Львів : НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2010. – С. 89–111).

³ У цій статті під конкретним місцем походження ікони ми розуміємо храм, у якому Д. Щербаківський надбав її.

⁴ Київський музей, на основі збірок якого нині функціонують НХМУ, Національний музей історії України та Національний музей українського народного декоративного мистецтва і суттєві частини збірок якого нині входять до складу Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, Національного музею Тараса Шевченка, Київського національного музею російського мистецтва та інших закладів Києва, неодноразово змінював назву. Датою відкриття Київського музею старожитностей і мистецтв, створеного за ініціативою українських науковців, передусім О. Лазаревського, В. Антоновича, П. і Ф. Лебединцевих, вважають 6 серпня 1899 року, коли в його недобудованому приміщенні відкрилася виставка, упоряджена з нагоди XI археологічного з'їзду. 8 грудня 1904 року музей дістав назву «Київський художньо-промисловий і науковий музей ім. государя-імператора Миколи Александровича», а 30 грудня 1904 року (усі дати – за ст. ст.) відбулося його церковне освячення й офіційне відкриття. У роки української державності неодноразово робилися спроби створити на основі закладу Український національний музей. З 23 червня 1919 року – після більшовицької націоналізації – він називався Першим державним музеєм, а з 16 серпня 1924 року – Всеукраїнським

історичним музеєм ім. Т. Шевченка (див.: *Ходак І. О.* Наукова діяльність Данила Щербаківського в контексті історії українського мистецтвознавства першої третини ХХ століття : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.05 / Ходак Ірина Олександрівна. – К., 2010. – С. 48–49). Данило Михайлович Щербаківський (1877–1927) із 1904 року активно співпрацював з музеєм як кореспондент, а 1910 року став його офіційним співробітником. Дослідник тривалий час очолював історичний / історико-побутовий (1910–1927) і етнографічний / народного мистецтва (1910–1926) відділи музею, а також був секретарем комісії зі створення / завідування відділом «Старий Київ» (з 1912 р.), членом комітету музею (з 1914 р.) (див.: *Ходак І. О.* Наукова діяльність Данила Щербаківського... – С. 48–70).

⁵ *Димитрій (Ярема), патріарх.* Іконопис Західної України XII–XV ст. / патріарх Димитрій (Ярема). – Львів : Друкарські куншти, 2005. – С. 39.

⁶ *Александрович В.* Покров Богородиці : українська середньовічна іконографія. – С. 88. Власне, думка про те, ніби Д. Щербаківський згодом не пам'ятав, де набував ікони під час перебування на фронті, не нова, подібні висловлювання й раніше доводилося чути від деяких співробітників НХМУ. Знаючи прискіпливість ученого, визнати її слушною було важко, та конкретних указівок на походження образу довгий час не вдавалося виявити.

⁷ *Александрович В.* Покров Богородиці : українська середньовічна іконографія. – С. 83–181.

⁸ Наприклад, див.: *Фіголь М.* Мистецтво стародавнього Галича / Михайло Фіголь. – К. : Мистецтво, 1997. – С. 168–169; *Фіголь М.* Історія Галича / М. П. Фіголь, О. М. Фіголь. – Львів : Світ ; Галич : Інформ.-вид. від. Нац. заповідника «Давній Галич», 1999. – С. 93–94.

⁹ *Миляева Л. С.* Памятник галицкой живописи XIII в. / Л. С. Миляева // Советская археология. – 1965. – № 3. – С. 251.

¹⁰ Див. матеріали з реставрації творів за 1958 рік у відділі фондів НХМУ (№ 22/242). 1914 рік також фігурує в каталозі реставраційних робіт М. Перцева (див.: *Перцев Н.В.* Каталог реставрационных работ / Николай Васильевич Перцев. – Л., 1992. – С. 49).

¹¹ *Давнє українське мистецтво 12–18 століть : каталог розширеної експозиції музею / Держ. музей укр. образотв. мистецтва УРСР ; [упоряд.: Л. Г. Членова, Н. В. Пархоменко, Л. М. Довга, Г. М. Івашків ; заг. ред. і вступ. ст. Л. Г. Членової]. – К., 1988. – С. 21.*

¹² *Шедеври українського іконопису XII–XIX ст. : [альбом / авт. вступ. ст. і упоряд. Л. Членова ; комент. Г. Белікової, І. Пархоменко, І. Ходак, Л. Членової]. – К. : Мистецтво, 1999. – С. 20 (коментар до ікони «Покрова Богородиці» уклала Л. Членова); Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ : [альбом / упоряд. Ю. Литвинець ; авт. ст. Л. Членова]. – [Хмельницький : Галерея, 2004]. – С. 207; *Миляева Л.* Українська ікона XI–XVIII століть / Л. Міляева, за участю М. Гелитович. – [К.] : Духовна спадщина України, [2007]. – С. 484 (в останній праці поточнено, що ікона надійшла від Д. Щербаківського «з поля війни», а не з його експедиції); *Членова Л.* До питання атрибуції ікон з музейної збірки / Л. Членова // Національний художній музей*

ІСТОРИЯ

України : історія, сучасний стан, проблеми розвитку : матеріали ювіл. наук. конф. до 100-річчя з дня заснування. – К., 1999. – С. 36; *Членова Л.* К вопросу атрибуции древних икон из собрания Национального художественного музея Украины с помощью радиоуглеродного метода [Электронный ресурс] / Л. Г. Членова // Восточноевропейский археологический журнал. – 2001. – № 6 (13). – Режим доступа: <http://archeology.kiev.ua/journal/061101/chlenova.htm>.

¹³ *Членова Л. Г.* «Покров» из Восточной Галиции [Электронный ресурс] / Л. Г. Членова // Восточноевропейский археологический журнал. – 2001. – № 3 (10). – Режим доступа: <http://archeology.kiev.ua/journal/030501/chlenova.htm>.

¹⁴ *Членова Л.* К вопросу атрибуции древних икон...

¹⁵ Українське народне малярство XIII–XX століть : альбом / авт.-упоряд.: В. І. Свенціцька, В. П. Откович. – К. : Мистецтво, 1991. – Табл. 1; *Коць-Григорчук Л.* Написи на іконах Богородиці Одигітрії з пророками / Лідія Коць-Григорчук // Народознавчі зошити. – 1998. – Зош. 6. – С. 603.

¹⁶ *Александрович В.* Иконография древнейшей украинской иконы Покрова Богоматери / Владимир Александрович // *Byzantinoslavica*. – Т. 59, fasc. 1. – С. 127. Водночас у підписі під репродукцією ікони В. Александрович указав, що вона надійшла з експедиції Д. Щербаківського в 1914–1915 роках.

¹⁷ *Александрович В.* Покров Богородиці : українська середньовічна іконографія. – С. 88, 89.

¹⁸ 1915 року до Київського художньо-промислового та наукового музею надійшла значна кількість ікон з невідомих церков / невідомої церкви поблизу Калуша.

¹⁹ Там само. – С. 88–89.

²⁰ *Лазарев Е.* Покров над Сечью / Е. Лазарев // Наука и религия. – 1994. – № 10. – С. 9.

²¹ *Косів Р.* Иконография Богородицы в западноукраинских иконах Покрови XIV–XVII ст.: традиции та впливи / Роксоляна Косів // Волинська ікона : дослідження та реставрація : матеріали міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 17–19 вересня 2003 р. – Луцьк : Надстир'я, 2003. – С. 48.

²² Ідеться про ікону «Апостоли Петро і Павло» із церкви св. Параскеви в с. Малнів – в інвентарному записі зазначено, що її «добуто в 1914 р.» (див.: Науковий архів Національного художнього музею України (далі – НА НХМУ), оп. 1 (з 1918 р.), од. зб. 36 [інв. № І–10524]).

²³ Тут і далі літерою «І» позначено інвентарні номери творів Київського художньо-промислового і наукового музею / Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка.

²⁴ НА НХМУ, оп. 1 (1885–1917 рр.), од. зб. 20 [інв. № І–3977]. Місцезнаходження нам не відоме. Тут і далі в дужках подаємо інвентарний номер, розмір, матеріал і техніку, походження твору, зафіксовані в інвентарних книгах історичного / історико-побутового відділу Першого державного музею / Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка, що нині зберігаються в науковому архіві НХМУ [див.: НА НХМУ, оп. 1 (1885–1917 рр.) од. зб. 20; оп. 1 (з 1918 р.), од. зб. 36]. Звертаємо

увагу, що Д. Щербаківський подав розміри творів переважно як відношення ширини до довжини.

²⁵ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І–404). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 18; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 23; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть / Л. Міляєва, за участю М. Гелитович. – [К.] : Духовна спадщина України, [2007]. – Іл. 277.

²⁶ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І–214). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 24; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 24; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 276.

²⁷ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І–397). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 9; Національний художній музей України : [альбом / уклад.: Т. Рязанова, Л. Членова, О. Жбанкова та ін.] – [К. : Артанія Нова, 2003]. – Іл. 10; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 8; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 130.

²⁸ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І–4). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 12; Національний художній музей України... – Іл. 11; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 10; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 159.

²⁹ Місцезнаходження нам не відоме.

³⁰ Місцезнаходження нам не відоме.

³¹ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І–213). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 8; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 6; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 131.

³² Нині зберігається в НХМУ (інв. № І–403). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 17; Національний художній музей України... – Іл. 16; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 21; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 275.

³³ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І–14). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст. – Іл. 2; Національний художній музей України... – Іл. 2; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 2; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 21.

³⁴ Ікона складається із трьох окремих дощок. Нині зберігається в НХМУ (інв. № І–459, 460, 486). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 23; Національний художній музей України... – Іл. 13; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 25.

³⁵ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І–439). Див.: Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 14; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 284.

³⁶ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І–441). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 19; Національний художній музей України... – Іл. 14; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 15; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 280.

ІРИНА ХОДАК. ІКОНА «ПОКРОВА БОГОРОДИЦІ»...

³⁷ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-442), походить із празникового ярусу невідомої церкви поблизу Калуша. Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 20; Національний художній музей України... – Іл. 12; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 13; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 281.

³⁸ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-438), походить із празникового ярусу невідомої церкви поблизу Калуша. Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 22; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 12; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 282.

³⁹ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-444), походить із празникового ярусу невідомої церкви поблизу Калуша. Див.: Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 16; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 283.

⁴⁰ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-440). Див.: Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 17.

⁴¹ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-443). Див.: Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 18.

⁴² Місцезнаходження нам не відоме. Походить, як і попередні ікони, із празникового ярусу невідомої церкви поблизу Калуша.

⁴³ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-445). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 21; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 19; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 279.

⁴⁴ Місцезнаходження ікон з інв. № І-4156–4158 нам не відоме.

⁴⁵ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-77). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 25; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 27.

⁴⁶ Місцезнаходження нам не відоме.

⁴⁷ Нині зберігається в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (інв. № КПЛ-ж-114), як засвідчує напис на звороті твору, походить із села Хотинець. Див.: Церковні старожитності XVI–XVII століть у зібранні Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника : каталог виставки. – К. : [Акцент], 1999. – С. 10, іл. 9 (у каталозі помилково вказано, що ікона зберігається в колекції заповідника з 1920-х років); Українська ікона трьох століть : каталог виставки [з колекцій Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника та Державного музею народної архітектури та побуту України]. – К. : Спалах, 2001. – С. 15 [іл. 7], 62; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 301 (в останньому виданні помилково вказано, що ікона походить із с. Хотивель Волинської області).

⁴⁸ Нині зберігається в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (інв. № КПЛ-ж-506). Див.: Церковні старожитності XVI–XVII століть... – С. 10, іл. 8; Українська ікона трьох століть... – С. 16 [іл. 8], 62.

⁴⁹ Нині зберігається в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, як

засвідчує напис на звороті твору, походить із невідомої церкви поблизу Калуша.

⁵⁰ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-142).

⁵¹ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-73), походить із села Кальників. Оpubліковано: *Скол Л.* Маляр ікони Богородиці-Одигітрії з Мражниці / Лев Скоп. – Львів : Логос, 2004. – С. 25, 28 [іл. 23], 29 [іл. 24].

⁵² Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-200). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 5; Національний художній музей України... – Іл. 5; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 7; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 41.

⁵³ Місцезнаходження ікон з інв. № І-4167–4168 нам не відоме.

⁵⁴ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-402). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 13; Національний художній музей України. – Іл. 8; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 11; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 161.

⁵⁵ Нині зберігається в НХМУ (інв. № І-394). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 14; Національний художній музей України... – Іл. 9.

⁵⁶ Нині зберігається в Національному музеї історії України (інв. № М-1336), як засвідчує напис на звороті твору, він походить із Буковини. Див.: Національний музей історії України : фотоальбом. – К. : Емма, 2001. – С. 46 [іл. 89]; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 297.

⁵⁷ НА НХМУ, оп. 1 (1885–1917 pp.), од. зб. 20. Місцезнаходження ікон «Пророк Даниїл» і «Богоматір з немовлям» нам не відоме. Ікона «Апостоли Петро і Павло» зберігається в НХМУ (інв. № І-2). Див.: Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 7; Національний художній музей України... – Іл. 6; Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ... – Іл. 4; *Міляєва Л.* Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 42.

⁵⁸ *Ходак І. О.* З досвіду реставрації «Дерева Єсеевого»: до проблеми комплексного дослідження експоната / Ходак І. О., Дроздов Г. А. // Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток : V міжнар. науково-практ. конф. : тези доповідей. – К., 2005. – С. 315–319; *Ходак І.* «Богоматір Одигітрія з Єсеевим деревом родоводу Христа» : історія, іконографія, реставрація / Ірина Ходак // Перші читання пам'яті М. Ф. Біляшівського : матеріали наук. конф., 22 червня 2005 р. / Нац. художній музей України. – К. : Артанія Нова, 2006. – С. 38–52. На жаль, через недогляд упорядників остання публікація вийшла із суттєвими огріхами, зокрема, вона проілюстрована матеріалами іншої статті.

⁵⁹ НА НХМУ, оп. 1 (з 1918 р.), од. зб. 36.

⁶⁰ Див., наприклад: Київський державний музей українського мистецтва : каталог картин (експозиція) / М-во культури Української РСР; [відп. ред. П. І. Говдя ; уклад.: З. Виноградова, Л. Міляєва, В. Московченко та ін.]. – К. : Держ. вид-во образотв. мистецтва і муз. л-ри УРСР, 1958. – С. 9; Давнє українське мистецтво 12–18 століть... – С. 25; *Степовик Д.* Історія української ікони X–XX сто-

ІСТОРИЯ

літь / Дмитро Степовик. – К. : Либідь, 1996. – С. 216 [іл. 74], 424.

⁶¹ Див., наприклад: Давнє українське мистецтво 12–18 століть... – С. 25–26; *The Ukrainian Icon / text by Liudmila Miliayeva.* – Bournemouth : Parkstont ; Saint Petersburg : Aurora, [1996]. – Р. 234 [іл. 126, 127].

⁶² Див., наприклад: *Миляева Л. С.* Росписи Потельча. Памятник украинской монументальной живописи XVII века / Л. С. Миляева. – М. : Искусство, 1971. – С. 45, 58, 59; Державний музей українського образотворчого мистецтва УРСР : путівник / [уклад.: Л. Г. Членова, В. Я. Волошина, І. О. Гай та ін. ; заг. ред. В. Ф. Яценка]. – К. : Мистецтво, 1981. – С. 14, 15; Державний музей українського образотворчого мистецтва УРСР : фотопутівник / [авт.-упоряд.: І. О. Горбачова, О. Б. Жбанкова, Л. С. Ковальська, Л. Г. Членова ; заг. ред. В. Ф. Яценка]. – К. : Мистецтво, 1986. – С. 14, 18; *Факторович М. Д.* Художественные музеи Киева / М. Д. Факторович, Л. Г. Членова. – [М. : Искусство, 1977]. – С. 27; Давнє українське мистецтво 12–18 століть... – С. 28; *The Ukrainian Icon.* – Р. 235 [іл. 135].

⁶³ Давнє українське мистецтво 12–18 століть... – С. 27.

⁶⁴ Мусимо наголосити, що тривалий час значна частина набутих Д. Щербаківським на фронті ікон зберігалася в Київському державному історичному музеї УРСР (нині – Національний музей історії України), серед них – щойно згадані «Апостоли Іоанн і Петро», «Воскресіння» й «Старозавітна Трійця», і лише в 1968 і 1971 роках вони були передані на постійне зберігання до Державного музею українського образотворчого мистецтва УРСР (див.: НА НХМУ, оп. 1 (з 1918 р.), од. зб. 1117, арк. 64–67; од. зб. 1269, арк. 28, 29). Каталогі й альбоми НХМУ, на жаль, не фіксують цього факту, як і не подають відомостей про реставрацію ікон, здійснену в середині 1950-х років, коли вони зберігалися в історичному музеї.

⁶⁵ Давнє українське мистецтво 12–18 століть... – С. 21–29.

⁶⁶ Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – 256 с. : іл.

⁶⁷ Там само. – Іл. 14, 18.

⁶⁸ За словами Л. Членової, атрибуція ґрунтувалася на консультації В. Свенціцької, яка звернула увагу київських музейників на те, що в Олеському замку – філії Львівської галереї мистецтв – зберігається аналогічний образ, привезений із Буська; при цьому було зневажено зроблений М. Біляшівським на звороті дошки напис, у якому йшлося про те, що ікона надійшла 1916 року від Д. Щербаківського з Буковини.

⁶⁹ Шедеври українського іконопису XII–XIX ст... – Іл. 13.

⁷⁰ Там само. – Іл. 12, 19–22.

⁷¹ Там само. – Іл. 2, 5, 7–9, 12–14, 17–25.

⁷² Від Різдва до Вознесіння : твори українського іконопису XVI–XIX ст. з колекції Національного художнього музею України / [упоряд. і авт. вступ. ст. І. Ходак]. – [К. : PC World Ukraine, 2000]. – С. 54 [іл. 17–20], 56 [іл. 36], 57 [іл. 37, 39]. У наступних виданнях НХМУ зроблені нами уточнення не вра-

ховано, натомість повторено твердження альбому «Шедеври українського іконопису XII–XIX ст.».

⁷³ Для прикладу наведемо кілька праць українських та польських дослідників: *Овсійчук В.* Оповіді про ікону / Володимир Овсійчук, Дмитро Крвавич. – Л. : Ін-т народознавства НАН України, 2000. – С. 206; *Sygowski P.* Ikony chełmskiej diecezji prawosławnej (do czasów Unii Brzeskiej), na tle dziejów Kościoła Wschodniego na Lubelszczyźnie (historia, stan badań, obiekty zachowane) / Paweł Sygowski // *Zachodnioukraińska sztuka cerkiewna : dzieła – twórcy – ośrodki – techniki : materiały z międzynarodowej konferencji naukowej 10–11 maja 2003 roku.* – Łańcut, 2003. – S. 367 [№ 48, 49]; *Janocha M.* Ukraińskie i białoruskie ikony świąteczne w dawnej Rzeczypospolitej : problem kanonu / Michał Janocha. – Warszawa : Neriton, 2001. – S. 198, 230, 283, 364, il. 42, 71, 117, 118, 115; *Димитрій (Ярема), патріарх.* Іконопис Західної України XII–XV ст. – С. 154 [іл. 176]; *Степовик Д.* Історія української ікони X–XX століть / Дмитро Степовик. – К. : Либідь, 2008. – С. 216 [іл. 74], 424.

⁷⁴ *The Ukrainian Icon.* – Р. 40, 229 [іл. 37].

⁷⁵ *Овсійчук В.* Оповіді про ікону. – С. 206.

⁷⁶ *Janocha M.* Ukraińskie i białoruskie ikony świąteczne w dawnej Rzeczypospolitej... – Іл. 115.

⁷⁷ *Димитрій (Ярема), патріарх.* Іконопис Західної України XII–XV ст. – С. 136.

⁷⁸ *Sygowski P.* Ikony chełmskiej diecezji prawosławnej... – S. 367.

⁷⁹ *Ходак І. О.* Наукова діяльність Данила Щербаківського... – С. 58.

⁸⁰ *Павловський В.* Знищена й забута могила / В. Павловський // *Нові дні.* – 1956. – Червень. – С. 13; *Павловський В.* Данило Михайлович Щербаківський (1877–1927) : його життя та доля / Вадим Павловський // *Сучасність.* – 1978. – Чис. 1. – С. 36; *Білокінь С.* Нові матеріали до біографії Данила Щербаківського / Сергій Білокінь // *Студії мистецтвознавчі.* – 2009. – Чис. 3. – С. 105.

⁸¹ *Ходак І.* До історії створення національних музеїв у Києві та Львові / Ірина Ходак // *Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ століття : зб. наук. пр. / Музей укр. нар. декор. мистецтва, Гол. упр. культури, мистецтв та охорони культ. спадщини Київ. міськдержадмін., Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України ; за ред. М. Р. Селівачова.* – К. : Златограф, 2004. – С. 92.

⁸² Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України (далі – НА ІА НАНУ), ф. 9, од. зб. 33, арк. 1–32. Більшість світлин зберігається в особовому фонді Д. Щербаківського в НА ІА НАНУ, чимало з них (включно з негативами на склі) розпо- рошені по інших відомчих архівах.

⁸³ НА НХМУ, оп. 1 (1885–1917 рр.), од. зб. 23, арк. 49; *Ходак І.* До історії створення національних музеїв у Києві та Львові. – С. 93.

⁸⁴ *Білокінь С.* Нові матеріали до біографії Данила Щербаківського. – С. 109.

⁸⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. XXXI, од. зб. 2217.

ІРИНА ХОДАК. ІКОНА «ПОКРОВА БОГОРОДИЦІ»...

⁸⁶ Купчинський Р. Під Буркановом : спомин про Данила Щербаківського / Роман Купчинський // Діло. – 1927. – 16 черв.

⁸⁷ Білокінь С. Нові матеріали до біографії Данила Щербаківського. – С. 105.

⁸⁸ Очевидно, Рогозинський, з яким Д. Щербаківський разом служив у війську, привіз першу групу ікон ще у вересні, принаймні, із листа Є. Гольденберг до Д. Щербаківського відомо, що 24 вересня 1914 року вона зустрічалася з Рогозинським, який приїхав із фронту до Києва. Мало того, розповідаючи про Д. Щербаківського, його приятель зазначив, що «ему и хлеба не надо, только пустите его бегать по церквам» (див.: НА ІА НАНУ, ф. 9, од. зб. 168/8–1502).

⁸⁹ НА ІА НАНУ, ф. 9, од. зб. 168/Б–220.

⁹⁰ Не дуже розбірлива дата, зазначена М. Біляшівським у листі, прочитується як «26» жовтня, проте в цьому самому листі автор повідомляє, що вчора Д. Щербаківського обрали членом комітету музею, В. Козловська обійняла посаду померлого В. Хвойки, а В. Прокопович – Д. Дорошенка (див.: НА ІА НАНУ, ф. 9, од. зб. 168/Б–221), а це сталося 24 жовтня 1914 року (див.: Державний архів м. Києва, ф. 304, оп. 1, од. зб. 40, арк. 7–7 зв.).

⁹¹ Ідеться про Б. Ханенка – голову комітету Київського художньо-промислового та наукового музею.

⁹² НА ІА НАНУ, ф. 9, од. зб. 168/Б–221.

⁹³ Київський міський музей // Україна. – К., 1914. – Кн. 4. – С. 114.

⁹⁴ Хоча місцезнаходження цієї пам'ятки нам не відоме, її детальний опис залишив Д. Щербаківський в інвентарній книзі історичного відділу Першого державного музею (див.: НА НХМУ, оп. 1 (1885–1917 рр.), од. зб. 20 [I–4142]).

⁹⁵ Місцезнаходження пам'ятки нам не відоме, але, окрім короткого інвентарного опису (див.: НА НХМУ, оп. 1 (з 1918 р.), од. зб. 36 [I–11034]), збереглися її світлини, точніше скляні негативи, з якими нам не вдалося ознайомитися. Зображення низької якості див.: (Ходак І. О. Наукова діяльність Данила Щербаківського... – С. 443).

⁹⁶ НА ІА НАНУ, ф. 9, од. зб. 232.

⁹⁷ Назва населеного пункту взята в квадратні дужки, запис нерозбірливий, можливо, ідеться про село Салаші, що нині перебуває в складі Яворівського району Львівської області.

⁹⁸ НА ІА НАНУ, ф. 9, од. зб. 232, арк. 5–8.

⁹⁹ НА ІА НАНУ, ф. 9, од. зб. 232, арк. 16, 17 (у справі відсутня наскрізна нумерація). Колишнє місто Садгора (польськ. Sadagóra) тепер – у складі Чернівців, село Задубрівка – у складі Заставненського району Чернівецької області.

¹⁰⁰ У цьому випадку під уцілілими творами ми розуміємо ті, які нині зберігаються в київських музеях – НХМУ, Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, Національному музеї історії України, тобто нинішнє місце зберігання яких нам відоме.

¹⁰¹ Про більшу кількість набутих дослідником у Малнові образів згадували й інші особи, скажімо, Вадим Щербаківський у праці «Украинское искусство» стверджував, ніби під час війни до київського музею

звідти було вивезено тринадцять ікон XIII–XVI ст. (див.: Щербаківський В. Українське мистецтво : вибрані неопубліковані праці / Вадим Щербаківський ; [упорядкув., вступ. ст. В. Ульяновського ; дод. П. Герчанівської, В. Ульяновського]. – К. : Либідь, 1995. – С. 192), та навряд чи варто вважати це число точним.

¹⁰² НА ІА НАНУ, ф. 10, од. зб. 10 К, арк. 1 (у справі відсутня наскрізна нумерація). Тут і далі в цитатах збережено правопис автора, для кращого сприйняття додано знаки пунктуації, але, якщо текст нерозбірливий, вони опущені.

¹⁰³ НА ІА НАНУ, ф. 10, од. зб. 10 К, арк. 2.

¹⁰⁴ На початку Д. Щербаківський написав «XVII в. ?», потім виправив дату на «XVI в.», зрештою, закреслив написане й угорі написав «XVI в. ?».

¹⁰⁵ НА ІА НАНУ, ф. 10, од. зб. 10 К, арк. 2 зв. – 3.

¹⁰⁶ Детальніше див.: Слободян В. Церкви України. Перемишська єпархія / Василь Слободян. – Львів : [Жовків. книжкова друк. отців Василян «Місіонер»], 1998. – С. 369. Відомості про парафію станом на 1914 рік див.: Шематизм всего греко-католического клира злучених єпархій Перемишской, Самборской и Сяноцкой на рок 1914. – Перемишль : 3 печатні гр.-кат. Капітули, [1914]. – С. 194.

¹⁰⁷ Детальніше див.: Ходак І. До історії створення національних музеїв у Києві та Львові... – С. 93–96.

¹⁰⁸ Про студії К. Широцького в Київському художньо-промислового та наукового музеї в роки Першої світової війни згадували, зокрема, завідувачка археологічного відділу музею В. Козловська в листі до П. Курінного від 11 липня 1915 року та М. Біляшівський у листі до Д. Щербаківського від 17 липня 1916 року (див.: НА ІА НАНУ, ф. 10, од. зб. К 56, арк. 53; ф. 9, од. зб. 168/Б–228).

¹⁰⁹ На жаль, нам не вдалося ознайомитися з деякими періодичними виданнями, у яких наприкінці 1914 року були вміщені статті / хронікальні замітки про Київський художньо-промисловий та науковий музей, тому достеменно не можемо стверджувати, що саме К. Широцький першим умістив згадку про ікону «Покрова Богородиці».

¹¹⁰ Ідеться про ікону «Св. Димитрій з житієм», що нині зберігається в Національному музеї історії України (див. примітку 56).

¹¹¹ Ідеться про ікону «Воскресіння», що нині зберігається в колекції НХМУ (див. примітку 32).

¹¹² Ідеться про ікону «Спас у славі», що нині зберігається в НХМУ (див. примітку 52).

¹¹³ Ідеться про ікону «Страсті Христові», що нині зберігається в НХМУ (див. примітку 34).

¹¹⁴ Ідеться про ікону «Зішестя Святого Духа» (інвентарний номер історичного відділу Першого державного музею I–4142), нинішнє місцезнаходження якої нам не відоме.

¹¹⁵ Ідеться про ікону «Покрова Богородиці», питанню походження якої присвячена ця стаття.

¹¹⁶ Шероцький К. В. Киев : путеводитель / К. В. Шероцький. – К. : Фотолитотип. «С. В. Кульженко», 1917. – С. 246–247.

¹¹⁷ Рамою тут, як і в інших інвентарних описах, Д. Щербаківський називав береги ікони.

ІСТОРИЯ

¹¹⁸НА НХМУ, оп. 1 (1885–1917 роки), од. зб. 20 [інв. № І–4145].

¹¹⁹Перцев Н.В. Каталог реставрационных работ. – С. 49–52.

¹²⁰Там само. – С. 58.

¹²¹Миляева Л. С. Памятник галицкой живописи XIII в. – С. 251; Пуцко В. Найдавніші ікони Покрови / Василь Пуцко // Родовід. – 1994. – Чис. 8. – С. 34; Членова Л. До питання атрибуції ікон з музейної збірки. – С. 36; Членова Л. Использование радиоуглеродного метода для датирования произведений украинской иконописи XIII–XVI вв. из коллекции НХМ Украины / Лариса Членова // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть : питання дослідження, збереження та реставрації : наук. збірник : матеріали VI міжнар. наук. конф. по волинському іконопису, м. Луцьк, 1–3 грудня 1999 року. – Луцьк : Надстир'я, 1999. – С. 93; Членова Л. Г. «Покров» из Восточной Галиции.; Членова Л. К вопросу атрибуции древних икон...

¹²²Напис по-різному відтворювали: Миляева Л. С. Памятник галицкой живописи XIII в. – С. 251; Членова Л. До питання атрибуції ікон з музейної збірки. – С. 36; Членова Л. Использование радиоуглеродного метода для датирования произведений украинской иконописи XIII–XVI вв... – С. 93; Членова Л. Г. «Покров» из Восточной Галиции.

¹²³НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, од. зб. 410, арк. 13–15 зв., 18–18 зв.; Курінний П. Три роки праці реставраційної майстерні лаврського музею культів та побуту над консервацією та реставрацією музейних збірок : (1924–1927) / Петро Курінний // Український музей / за ред. П. Курінного, Ф. Ернста, Д. Щербаківського, М. Рудинського та С. Гілярова ; гол. ред. П. Курінний. – К., 1927. – Зб. 1. – С. 162; Історія Національної академії наук України, 1924–1928 : документи і матеріали / [упоряд.: В. А. Кучмаренко, О. Г. Луговський, Т. П. Папакіна та ін.]. – К., 1998. – С. 92; Тимченко Т. Київська школа реставрації станкового малярства : (1920–1930 рр.) / Тетяна Тимченко // Пам'ятки України : історія та культура. – 2001. – Чис. 4. – С. 50.

¹²⁴ІР НБУВ, ф. 279, од. зб. 808, арк. 42.

¹²⁵НА ІА НАНУ, ф. 9, од. зб. 227, арк. 49.

¹²⁶Науковий архів Національного науково-дослідного реставраційного центру України (далі – НА ННДРЦУ), оп. 2, од. зб. 1, арк. 70–70 зв.

¹²⁷НА ННДРЦУ, оп. 2, од. зб. 1, арк. 71.

¹²⁸Тимченко Т. Київська школа реставрації станкового малярства... – С. 54. Т. Тимченко опублікувала текст протоколу реставрації ікони «Апостоли Петро і Павло» із церкви св. Параскеви в Малнові, але вона вважала, що це опис техніки малювання, стану збереженості та реставрації пам'ятки (див.: Там само. – С. 67).

¹²⁹Із якого саме хвойного дерева виготовлено іконну дошку, встановити не вдалося, згодом, зі смереки (див.: Миляева Л. С. Памятник галицкой живописи

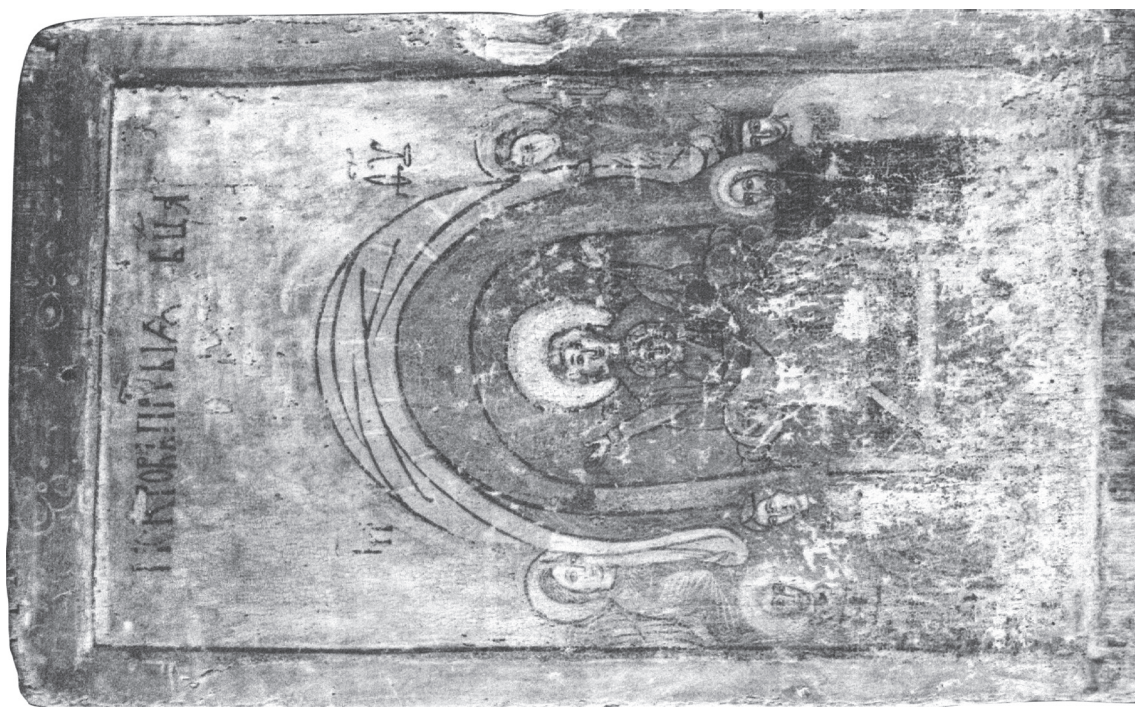
XIII в. – С. 252; Перцев Н.В. Каталог реставрационных работ. – С. 49).

¹³⁰НА ННДРЦУ, оп. 2, од. зб. 1, арк. 63. В одному з відомчих архівів разом із реставраційними протоколами творів Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка, відреставрованих М. Касперовичем і К. Кржемінським 1929 року, збереглися скляні негативи, що зафіксували стан творів до, у процесі чи після реставрації (залежно від тих робіт, які виконували реставратори). У працях дослідників, які свого часу мали доступ до цього архіву, він фігурує як «архів відділу образотворчого мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України» (про ці матеріали, зокрема, див.: Селівачов М. Як зберегти унікальний фотоархів? / Михайло Селівачов // АНТ. – 2006. – № 16–18. – С. 162–169), проте понад п'ять років шафа з негативною зберігається за межами відділу. На жаль, наші численні звернення до керівництва Інституту з проханням безпосередньо ознайомитися з цими матеріалами виявилися безрезультатними, хоча ми бралися за систематизування й атрибутування багатьох зображень. У контексті нашої теми зазначимо, що тут є зображення ікон, набутих Д. Щербаківським під час Першої світової війни, що не збереглися чи, принаймні, теперішнє місце зберігання яких нам не відоме, включно з тими, що походять із церкви св. Параскеви в Малнові.

¹³¹У Національному музеї у Львові ім. Андрея Шептицького зберігається ікона «Богородиця з похвалою» (Кв–43469, і–3184), створена тим самим майстром, що і «Апостоли Петро і Павло» з НХМУ (див.: Гелитович М. Богородиця з дитям і похвалою : ікони колекції Національного музею у Львові / Марія Гелитович. – Львів : Свічадо, 2005. – Іл. 3), а також група празникових образів (публікацію ікон «В'їзд у Єрусалим» (і–138), «Введення до храму» (і–137) і «Вознесіння» (і–139), які датують то початком XVII ст., то першою половиною XVI ст., див.: Свенціцька В. І. Спадщина віків : українське малярство XIV–XVIII століть у музейних колекціях Львова / В. І. Свенціцька, О. Ф. Сидор. – Львів : Каменяр, 1990. – Іл. 66, 67; с. 59; Міляева Л. Українська ікона XI–XVIII століть. – Іл. 126, 127).

¹³²Коць-Григорчук Л. Написи на іконах Богородиці Одиґітрії з пророками. – С. 602–604, 606. Як уже зауважували науковці, Л. Коць-Григорчук помилково виводила датування ікони «Покрова Богородиці» кінцем XII – початком XIII ст. із пізнішого дипінті, що нівелювало її висновки (див.: Александрович В. Покров Богородиці : українська середньовічна іконографія... – С. 99). Проте в контексті нашої статті важливим є свідчення подібності окремих елементів, скажімо написів, незалежно від часу їх постання, тобто незалежно від того, чи постали вони на стадії створення ікон, чи в процесі їхнього побутування.

¹³³Александрович В. Покров Богородиці : українська середньовічна іконографія. – С. 112.

а

б

Ікона «Покрова Богородиці» (И-14): а – сучасний стан; б – до розкриття М. Перцевим, 1958 р.

Данило Щербаківський (у центрі) під час Першої світової війни

Данило Щербаківський у с. Грозинці (нині – Хотинський район Чернівецької області). 1915–1916 рр.

31 Озеряни	27-29 Ярослав	оку
31-6 авр Чорнозуби	28 Мауковна	
6 Варшави	29-34 Ланцут	наста
7 Губно	3- Іменин	
9 Рудис	-8 Ронини	
10 Радзивиллов	9- Птарновъ.	
11 Гродно	Войши	
13-14 Подгорци	Торинув.	оку
14-15 Красне	Род Мендзиш	
15-17 Глинна	Гуда Загаме	оку
18 Лески Крулевскіе		
18-19 Задвурже		
19-20 Хренивъ (ок сточ?)		
20-21 Звертувъ		
21-23 Могилно		
23-24 [Салавъ (!!!)]	5-30 Слвкы	
Мобель	30- Креквине	
24-25 Свора Васоуца	Пудло.	
2-3 Рава Руска		сент.
3-6 Немиров		
6-10 Брацловка		
10-18 Оги Вельки	Водники	
18-20 Миротин	Цинькузе	
21-25 Радомно	Тинге	оку
Трабовецъ	Хатки	
26-27 Немович	Зломини	оку
27-28 Студно		
28-4 окт Мальнов		
4-27 Кальшинов		Навковит арде
Ягелло		ф.9

Аркуш із фронтowego щоденника Д. Щербаківського з переліком населених пунктів, у яких він перебував на початку воєнної кампанії. 1914–1915 рр.

Малнівська Старої церкви
 Вступъ сабокопальнѣ.
 на церкві спорудені надіями XVIII
 о поучаженні мношину і XVII
 в церкві. Мношину і XVIII
 і мною старої икона. Мелю
 прошивъ шкарпачихъ изъ мушкет
 иконъ. Взявъ 14 иконъ XVII
 аи си XVIII
 1) Покра и Павел м.б. 16в.
 2) Теодоръ Востренинъ а 21 иконами XVIII в
 3) Параскева Пятниця. XVII-XVIII в
 4) Іоанъ Успенскій XVI в. ?
 5) Дева - XVIII в
 6) Пророкы и Знамения XVI в.
 7) Трудниці мконтъ
 а) Преображеніе
 б)

Кальницька Черкв. маленихъ Зву-
 ченихъ в жоні XIX в
 иконъ дерева ордіанно пуюю
 2 иконъ Успенскій, одна съ поуч
 крушимо вверху м.б. XVII-м XVIII в
 одна старше съ зигзагообразни
 орнаментовъ рельефныхъ позв
 и крушавнихъ иконоб. м.б.
 настѣновъ бже

Хотинська Звуки деревн. черкві
 1615 в. переправа в 1733 в
 именована этимъ и обличіи. Вислу
 внасьме, а тамъ же у передній
 журина съ хоромъ. Козачеву
 отидельно. Иконона
 середни XVIII в. За черкві вправо
 древо Есево. а по правій вліву
 (співдичен). На горіхъ болшихъ
 иконъ Пророкы. трикутні впра.
 смаривавъ і се издами. Влеву съ
 иконами черкві. свідме им много
 и в вертеть рѣч. Вд нини
 рѣдъ Романа, Андрея, Криси пр. Зо-
 монь, що стая и в іконостасѣ
 40 издами і не мого разсмотрѣти.
 Етимъ ступомъ каменного икона Бож
 иуду поше XVIII в. маме четири
 рѣдъ праждинтнхъ. иконъ XVII в.
 иконостаси друма; оброчемие икоње
 Иоанна Предтечи, Преображеніе съ рожекимъ
 иконостасомъ, Пророкы и др. Етимъ монтъ
 вѣдъ в вѣднани сдѣлвемъ кожо-
 ному (вѣднани иконъ). Етимъ маме
 пошефныхъ иконъ, а с давниши
 иконостасомъ Доминиканскою
 костела. На стѣнъ серога ордні
 иконъ Норманнъ иконостаси
 страши суди середни XVIII в
 иконъ і XVII в. сабѣтиче иконъ.

Фронтіві нотатки Д. Щербаківського про огляд церков у селах Малнів, Кальників, Хотинець. 1914 р.

РЕЗЮМЕ / SUMMARY

Ікона «Покрова Богородиці» (І–14) із колекції Національного художнього музею України, датування якої коливається в межах середини XI–XVII ст., упродовж кількох десятиліть є об'єктом прискіпливої уваги вітчизняних і закордонних дослідників, проте її конкретне місце походження залишалося невизначеним. Дослідникам було відомо лише те, що пам'ятку надбав для музею Д. Щербаківський у Східній Галичині, спочатку вважали, що це сталося 1920 року, згодом – у 1914–1915, 1914, 1915 чи 1916 роках. Аналіз літератури з розглядуваної проблеми довів необхідність ретельного опрацювання питань, пов'язаних із часом і способом надходження ікони, без чого неможливо визначити її конкретне місце походження.

У статті на основі архівних матеріалів і літературних джерел з'ясовано, що близько двадцяти ікон Д. Щербаківський надіслав до музею в перші місяці перебування на фронті, точніше, не пізніше жовтня 1914 року. Порівняння часу перебування дослідника в конкретних населених пунктах із відомостями про походження образів, зафіксованими на їхніх зворотах, в інвентарних книгах і хронікальних замітках, дозволило визначити дев'ятнадцять ікон, що надійшли в означений час. Найчисленнішу групу серед них становили образи із церкви св. Параскеви в селі Малнів (нині – Мостиський район Львівської області). Зрештою, фронтові нотатки Д. Щербаківського, виявлені в архіві П. Курінного, засвідчили, що, окрім одинадцяти ікон, малнівське походження яких зафіксоване в інвентарній книзі, із церкви св. Параскеви в Малнові також надійшла ікона «Покрова Богородиці».

Ключові слова: ікона «Покрова Богородиці», церква, колекція, час надходження, місце походження, реставрація.

The icon «The Intercession of the Virgin» (I–14) from the collection of the National Art Museum of Ukraine, dating of which ranges from the mid of XI to XVII century, has been the object of extensive attention of the Ukrainian and foreign researchers during several decades. However its concrete place of origin remained uncertain. Researchers were aware only that D. Shcherbakivskiy purchased this icon in Eastern Galicia (Halychyna), and initially they believed that it happened in 1920, later they thought it was within 1914–1915, 1914, 1915 or in 1916. Literature analysis on this matter proved that careful processing of issues related to the period of time and a method of receiving the icon is needed, without which it is impossible to determine its concrete place of origin.

In the article, based on literature and archive documents, was ascertained that about twenty icons were sent by D. Shcherbakivskiy to the museum during his early months on war, more precisely, not later than October 1914. Comparing the period of staying that researcher spent in concrete localities and information about the origin of icons recorded on their backs, in the inventory books and chronicle notes, allowed to define nineteen icons that arrived in appointed time. The most numerous among them were groups of icons from the St. Paraskeva church in the Malniv village (nowadays – at Mostyska district of Lviv region). Finally, the military notes of D. Shcherbakivskiy, which was saved in the archive of P. Kurinnyi, testify that besides eleven icons from Malniv, recorded in the inventory book, «The Intercession of the Virgin» also came from the church of St. Paraskeva in Malniv.

Keywords: the icon «The Intercession of the Virgin», the church, the collection, time of receipt, place of origin, restoration.

Ікона «Покров Богородиці» (І–14) із колекції Національного художественного музею України, датирование которой колеблется в пределах середины XI–XVII вв., на протяжении нескольких десятилетий является объектом пристального внимания отечественных и зарубежных исследователей, однако ее конкретное место происхождения оставалось неопределенным. Исследователям было известно лишь то, что произ-

ІСТОРІЯ

ведение приобрел для музея Д. Щербаковский в Восточной Галиции, сначала считали, что это случилось в 1920 году, позднее – в 1914–1915, 1914, 1915 или 1916 годах. Анализ литературы по рассматриваемой проблеме доказал необходимость тщательного изучения вопросов, связанных с временем и способом поступления иконы, без чего невозможно определить ее конкретное место происхождения.

В статье на основе архивных материалов и литературных источников установлено, что около двадцати икон Д. Щербаковский отправил в музей в первые месяцы пребывания на фронте, точнее, не позже октября 1914 года. Сопоставление времени пребывания исследователя в конкретных населенных пунктах со сведениями о происхождении образцов, зафиксированными на их оборотах, в инвентарных книгах и хроникальных заметках, позволило определить девятнадцать икон, которые поступили в указанное время. Самую многочисленную группу среди них составляли иконы из церкви св. Параскевы в селе Малнив (в настоящее время – Мостисский район Львовской области). В конечном итоге, фронтовые заметки Д. Щербаковского, обнаруженные в архиве П. Куринного, засвидетельствовали, что, кроме одиннадцати икон, малнивское происхождение которых зафиксировано в инвентарной книге, из церкви св. Параскевы в Малнове также поступила икона «Покров Богородицы».

Ключевые слова: икона «Покров Богородицы», церковь, коллекция, время поступления, место происхождения, реставрация.